
Obrana, akvizice, či nesoutěž? Jak se měnila podoba a intenzita soutěže mezi českými stranami v letech 2006–2014?*

LUKÁŠ LINEK**

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha

ROMAN CHYTILEK, OTTO EIBL**

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno

Defence, Acquisition or Non-Competition? How Did the Form and Intensity of Czech Party Competition Change between 2006 and 2014?

Abstract: This article seeks to examine changes in Czech party competition between 2006 and 2014. Drawing on Sani and Sartori's concept of party competition, it incorporates later findings on the nature of party competition to facilitate the concept's application to fluid party systems. It conceptualises party competition as multi-dimensional and according to the (a) salience the individual dimensions used in this analysis have for political parties and (b) the positions that the parties occupy on these dimensions. It distinguishes three types of relations in party competition – non-competitive, defensive and acquisitive competition – and using data from the Chapel Hill questionnaire survey focuses on three dimensions in Czech party competition: socio-economic, European, and social-liberal/conservative. Special attention is devoted to the competition strategies of individual parties while taking into account the duration of their existence (new vs traditional parties). The findings indicate that the nature of party competition has transformed, as changes have occurred in the intensity of the competition, the salience of the dimensions of the competition, the space of the competition, and how much competition occurs in one dimensions as opposed to another. Consistent with previous studies, the analyses reveal, that most of the competitive relationships (which were primarily defensive in nature) observed in this study occurred in the socio-economic dimension, but they also show that there is very strong potential for intense party competition to develop in the other two dimensions if they become more salient.

Keywords: party competition, policy space, elections

Sociologický časopis / Czech Sociological Review 2016, Vol. 52, No. 5: 647–677

DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2016.52.5.275>

* Otto Eibl a Roman Chytilék text zpracovali v rámci projektu specifického výzkumu Katedry politologie FSS MU „Aktuální problémy politologického výzkumu II. (kód MUNI/A/1110/2015). Práce Lukáše Linka na této statí byla podpořena grantovým projektem GA ČR, reg. č. 13-29032S.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: doc. PhDr. Lukáš Linek, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: lukas.linek@soc.cas.cz.

Dvě nejvíce zaznamenaníhodné charakteristiky českých parlamentních voleb v letech 2010 a 2013 byly pokles podpory tradičních stran a vysoká volební volatilita jak na systémové, tak na individuální úrovni [Balík a kol. 2010; Hanley 2011; Havlík a kol. 2014; Linek 2012, 2014]. V obou volbách pronikly do Poslanecké sněmovny strany, které v předchozích volbách ani nekandidovaly. Masivní a z hlediska vývoje českého stranického systému bezprecedentní rozšíření stranického formátu lze zároveň považovat za exogenní šok, který představuje značné výzvy jak pro nové, tak pro tradiční účastníky stranické soutěže. Nejenže nové strany při vstupu do soutěže nutně strategicky zvažují to, jak definovat vlastní identitu, která témata zdůrazňovat, jaké pozice zaujmout a jak se vypořádat s tématy, v nichž se v daném systému již soutěží. Jejich vstup do soutěže zároveň ovlivňuje i strategie stran stávajících a vytváří pro ně nová rizika a příležitosti. To vše by mělo přidávat značnou dynamiku stranické soutěži, jejímž postupným proměním mezi lety 2006 až 2014 se věnuje tento text.

O české stranické soutěži toho bylo napsáno již hodně [Hloušek 2010; Novák 1995; Strmiska 2006]. Přesto se zdá, že pojem „soutěže“ se v dosavadním výzkumu nejčastěji objevuje ve třech významech: jako konstatování faktu, že mezi politickými stranami probíhají interakce, pro typologizaci těchto interakcí, anebo dokonce jen jako synonymum pro stranický systém. Dosavadní výzkum se zaměřoval převážně na dimenzionalitu politického prostoru [Deegan-Krause 2006; Hloušek, Kopeček 2008; Chytilík, Eibl 2011; Linek, Lyons 2013], při práci v jednorozměrné perspektivě pak na jeho délku, resp. stupeň polarizace [Kubát 2013; Lebedová 2014; Strmiska 1999, 2007], nebo na vztah pozic stran a voličů [Linek, Lyons 2013], případně na substantivní význam pojmu pravice a levice [Chytilík, Eibl 2011; Linek, Lyons 2013]. Všechny odkazované práce se z různých perspektiv víceméně shodly na tom, že zdaleka nejdůležitější konflikt se odehrává v dimenzi socioekonomických témat, v níž je prostor stranami již plně využit. Snad i proto byl vstup nových stran do systému, který bývá typicky spojován se změnami charakteru stranické soutěže, v Česku interpretován v kontextu politického podnikání [Hanley 2011], případně spojován s dimenzí politického konfliktu, která souvisí s korupcí a zkorumpovaností politického systému [Deegan-Krause 2007; Hanley 2011].

Textů, které by se snažily hlouběji porozumět soutěžním a naopak nesoutěžním elementům českého stranického uspořádání, je překvapivě málo. Jsou spíše staršího data [Strmiska 2007] a nemohou tak příliš reflektovat rozsáhlé změny ve stranickém systému, k nimž došlo během posledních tří parlamentních voleb. Zmíněnou mezeru se snažíme zaplnit rozpracováním analytického rámce, který před více než třiceti lety představili Sani a Sartori [Sani, Sartori 1983]. Nejen to, s využitím dat z expertních dotazníkových šetření, jejichž cílem je určit tematické pozice politických stran a významnosti těchto témat pro strany, operacionalizujeme jednotlivé aspekty soutěže a analyzujeme dynamiku stranické soutěže v Česku v letech 2006 až 2014. Vzhledem k tomu, že nejčastějším způsobem studia soutěže je komparace velkého množství stranických systémů se zaměřením

na strategii soutěžících stran nebo na určitý segment stran, lze náš text chápat jako pilotní pokus, který výkladový rámec, v jehož centru je propojení pozice v tématech a významnosti, aplikuje na malý počet případů (troje české volby). Děje se tak poměrně extenzivním a systematickým způsobem, který umožňuje lépe pochopit, jaký je mezi oběma veličinami, které dělají soutěž „soutěží“, vztah.

V první, teoretické části prezentujeme nejprve Saniho a Sartoriho přístup k analýze stranické soutěže. Jejich analytický rámec byl nicméně formulován spíše pro stranické soutěže, které byly méně v pohybu, než jsou ty v postkomunistických zemích. Navíc se oba autoři některých důležitých otázek, které se týkají například dimenzionality soutěže, soutěžení nových stran či operacionalizace samotné soutěživosti, vůbec nedotkli nebo se jich dotkli jen zčásti. Proto jejich rámec pro analýzu dopracováváme s využitím řady novějších studií, které zkoumají jak stranickou soutěž, tak i způsoby jejího měření. V další části představujeme data, která využíváme pro analýzu. Další dvě části jsou analytické. Nejprve zkoumáme dimenzionalitu stranické soutěže v Česku, kdy rozlišujeme tři dimenze soutěže. Ve čtvrté části analyzujeme soutěž v těchto dimenzích zvlášť i souběžně, přičemž se zaměřujeme na strategie nových stran a reakce tradičních stran. Na závěr shrnujeme naše zjištění a diskutujeme je z hlediska teoretických očekávání.

„Soutěž“ ve stranické soutěži

Stranická soutěž je substantivně důležitou součástí fungující demokracie a analyticky konceptem, který je velmi užitečný pro porozumění fungování politických a zejména stranických systémů [Franzmann 2011]. Přesto byly promyšlenější konceptualizace stranické soutěže představeny teprve v posledních letech. Dokonce jedna z nejvíce autoritativních publikací o politických stranách z poslední dekády [Katz, Crotty 2006] se obsahem pojmu nijak dopodrobna nezabývá. Ve snaze tento nedostatek napravit definuje Franzmann stranickou soutěž jako instituci v podobě struktury omezení, která politickým stranám při dosahování jejich cílů nabízí dvě strategie: konflikt a spolupráci. Cíle si aktéři určují sami a mohou se týkat obsahu veřejných politik, zisku hlasů či účasti ve vládě. Základní charakteristikou stranické soutěže je její intenzita, která se zvyšuje s tím, jak roste podobnost cílů jednotlivých stran, které se jí účastní. Zvyšuje se tím totiž pravděpodobnost, že jich – vzhledem k tomu, že jde o vzácné statky – nedosáhnou.

Stranická soutěž se odehrává v kontextu, který obvykle bývá reprezentován konceptem politického prostoru, který Roberto D'Alimonte [cit. in Zúlianello 2014] definuje jako oblast politického konfliktu, který tvoří základ vztahu mezi voliči a stranami v daném čase v daném politickém systému. Schopnost jednotlivých stran mobilizovat elektorát se v čase mění, v důsledku čehož se mění i jejich strategie. V této studii nás zajímá, jak srozumitelně a co možná nejvíce vyčerpávajícím způsobem reprezentovat stranickou soutěž a na základě toho analyzovat proměny stranické soutěže v Česku v poslední dekádě.

První propracovanější rámec pro analýzu stranické soutěže mezi stranami nabídl G. Sani a G. Sartori [Sani, Sartori 1983]. Stranická soutěž je v jejich pojetí především soutěží o hlasy voličů, v níž určitou roli hrají i úvahy stran o jejich koaličních strategiích či obsahu politiky, který chtějí naplnit. Soutěž probíhá v prostoru, jedno- nebo vícedimenzionálním. Pro Saniho a Sartoriho měla primát levoprávní dimenze, reprezentovaná především socioekonomickými tématy. Toto „jednorozměrné zjednodušení“ souviselo s tím, že pozice stran a voličů skoro ve všech tématech, s nimiž se tehdy potýkaly západoevropské země (jako byly nejen ekonomické otázky, ale i vztah ke společenským změnám či k hlavním aktérům studené války), byly silně asociovány s jejich zařazením na levoprávní ose. To ji nadřazovalo zbylým dimenzím, jako jsou etnolingvistická nebo konfesijní, které do ní nemohly být snadno promítnuty a které byly v některých zemích přítomny, zatímco v jiných nikoliv. Levoprávní dimenze je vždy připravena na soutěžení politických stran, protože jednotlivé části levoprávního kontinua jsou okupovány dostatečně početnými voličskými segmenty, je poměrně spojitá, mobilita voličů v ní je větší a předpokládá se, že je více než jiné ovlivňována konjunkturálními faktory. U ostatních dimenzí tomu tak ale většinou není; volič je buďto katolík, nebo protestant, Vlám, nebo Valon, přičemž tuto charakteristiku není možné tak jednoduše změnit.

Strany mezi sebou podle Saniho a Sartoriho soutěží buďto obranně, nebo akvizičně. Obranná soutěž se zaměřuje na udržení stávajících voličů dané strany. Při obranné soutěži se strana nesnaží bojovat o voliče, kteří v dimenzi podporují jinou stranu; takový pokus by například mohl znamenat ztrátu původních voličů (například pokud by strana reprezentující katolíky programově zkusila oslovit protestanty). Zároveň se k ní nepřibližuje žádná jiná strana, která by s ní soutěžila o voliče. Strana tak v dané dimenzi zůstává pro elektorát, nacházející se v určité části prostoru, preferovanou alternativou [Sani, Sartori 2005: 384–388]. I obranná soutěž je ovšem „soutěží“ v tom smyslu, že nutí strany v dimenzi zaujímat určitou pozici a činit ji dostatečně významnou, aby agendě ve volební soutěži nedominovala pozice konkurenční strany, protože přenechat někomu pozici mluvčího v určitém tématu se nevyplácí [srov. Hobolt, de Vries 2015].

Opačnou strategií je akviziční soutěž, kdy se strany snaží nové voliče získat tím, že se o ně utkávají ve společném prostoru. Prostorem pro akvizici je pro Saniho a Sartoriho – a to i v zemích, kde je struktura témat vícerozměrná – preference levoprávní dimenze, zatímco obranná strategie je mnohem více spojena s vedlejšími dimenzemi, v nichž jsou voličské skupiny prostorově mnohem méně spojité (etnicita, náboženství) a navzájem více vzdálené. Pokud se v nich strany chtějí utkat o voliče se svými konkurenty, je přirozenou strategií preference socioekonomické dimenze, zatímco pokud je cílem udržet si stávající voličskou bázi, protože status quo je výhodný, strana akcentuje dimenzi s oddělenými voličskými skupinami, zatímco socioekonomickou se snaží upozadit. Teoreticky představitelná je pro ně ale i obranná soutěž v levoprávní dimenzi, pokud jsou soutěžní prostor a rozestupy mezi stranami dostatečně velké. Toto pojetí soutěže si zjevně nevystačí pouze s politickými pozicemi, ale implicitně v sobě obsahuje i důraz na

významnost jednotlivých dimenzí a explicitně odkaz k souvislosti jednotlivých dimenzí soutěže mezi sebou [Sani, Sartori 2005: 384–388].

Práce Saniho a Sartoriho byla z dnešního pohledu klíčová v tom, že řekla, že soutěž stran probíhá v prostoru, jejími základními vlastnostmi jsou pozice stran vůči sobě navzájem a významnost, kterou přikládají tématům, a stranám se v ní nabízí více soutěžních strategií. S těmito předpoklady pracují i jejich následovníci [z nejnovějších prací např. Guinaudeau, Persico 2014]. Perspektiva obou autorů se zpřesnila především v otázce dimenzionality stranické soutěže a strategií stran. Podle současných autorů není počet dimenzí ani jejich obsah obvykle určen předem, pouze se předpokládá, že jsou v každém politickém systému latentně přítomny, a úkolem výzkumníka je identifikovat je [Benoit, Laver 2006]. Tento přístup propojuje strategie stran v oblasti prostorového umístění s významností témat (či tematických dimenzí), které jim strany přisuzují [Rovný, Edwards 2012; de Vries, Hobolt 2012; Tavits, Letki 2014]. Existuje v nich oproti Sartoriho perspektivě jeden podstatný rozdíl: ačkoliv socioekonomická témata obvykle nadále zůstávají páteří stranické soutěže, byl empiricky zpochybněn a analyticky opuštěn argument o tom, že vzdálenosti v pozicích mezi stranami v ostatních tématech jsou automaticky stejné či podobné jako u socioekonomických témat. To vede k tomu, že soutěž je nyní vnímána jako vícedimenzionální i v zemích, v nichž se nerozvinula štěpení, kterým potenciál být samostatnou dimenzí přiznávali již Sartori a Sani. Rovný a Edwards [Rovný, Edwards 2012] dokonce poznamenávají, že souboj o to, v kolika dimenzích se bude soutěžit, je jednou z klíčových charakteristik samotné soutěže.

Dimenzionalitu soutěže ovlivňuje i důraz, který strany kladou na jednotlivá témata. Významnost není u všech témat shodná, protože energie stran, jejich historický původ a vazby na elektorát obvykle poskytují pobídky jen k akcentování několika málo témat. De Sio a Franklin [2012] a De Sio a Weber [2014] pracují s konceptem výtěžnosti tématu (*issue yield*), který velí akcentovat témata, u nichž lze v daném čase i prostoru očekávat co největší energizování stávající voličské báze a zároveň zisk nových voličů. Ostatní témata strany povětšinou opomíjejí. To se ale ne vždy daří kvůli tomu, že nastolování tematické agendy není zcela v režii stran. Jedna z mála studií na toto téma například ukázala, že mezi rakouskými stranami existují poměrně malé rozdíly ve významnosti, kterou přikládají jednotlivým tématům [Dolezal et al. 2014]. Rovný [2012] proto zmiňuje další strategii stran, propojující významnost a poziční kritérium: tzv. znejasňování či rozmazání (*blurring*) své pozice v tématech, která strana nechce akcentovat a v nichž by nejraději ani nesoutěžila. Tato strategie spočívá v tom, že strana dané téma vůbec neakcentuje a preferuje středové řešení bez jasné vymezené pozice. Strana tím zamezuje tomu, aby se dané téma stalo výrazným, a zároveň neodrazuje od podpory ty voliče, kteří by s jasně určenou pozicí strany nebyli srozuměni, protože by jim byla vzdálena.

V posledním desetiletí poměrně jednoznačně převládá trend výzkumu, který konceptuálně spojuje dohromady více soutěžních kategorií či strategií [Tavits 2008; Wagner 2012]. Analyticky se v nich současně řeší jak problémy pozičního

umístění, tak i důrazu, který strany věnují jednotlivým tématům. Tento pohled je obvykle spojen s preferencí dynamické stránky stranické soutěže: analýzou vstupu nových stran do stranických systémů a/nebo soutěže v nových politických tématech či tematických dimenzích či změnou důrazu stran na jednotlivá témata. Právě nové strany totiž mají větší svobodu zvolit si jak své pozice v politickém prostoru, tak i stanovit priority v tom, která témata budou akcentovat jako více a která jako méně důležitá.

Co se týká soutěže o strukturu dimenzí, první studie, které se jí věnovaly, ji spojovaly převážně s tzv. stranami nik (*niche parties*), které akcentovaly do té doby přehlížená témata, s jejichž pomocí vstoupily do stranických systémů. Naopak významnost témat důležitých pro mainstreamové strany byla pro strany nik obvykle nízká [Meguid 2005]. Snaha o změnu dimenzionální struktury a významnosti témat však přestala být postupně asociována výhradně s novými stranami, a to i přesto, že u již zavedených stran jsou možnosti snadno měnit důraz, který věnují tématům, i pozice, které v nich zastávají, omezenější, především vzhledem k tomu, že u nich existuje status quo, který akceptují jejich straníci, voliči a koaliční partneři [srov. Meyer 2013]. Meyer a Wagner [2013] v tomto duchu dokonce již nerozlišují mezi mainstreamovými stranami a stranami nik, ale mezi mainstreamovými strategiemi a strategiemi nik, přičemž strategii niky již nespojují jen se stranami, které jsou mladé, ale i s těmi, které jsou malé nebo v opozici. Zároveň empiricky ukazují, že nahradit strategii niky mainstreamovou strategií je výrazně snazší než udělat opak. Ještě obecnější názor pak tvrdí, že snaha o změnu významnosti je obrannou strategií politických aktérů, kterým stávající dimenzionální struktura nevyhovuje a ohrožuje jejich elektorát [srov. Tavits, Letki 2014; Hobolt, de Vries 2015]. Tavits a Letki to demonstrují na příkladu pravicových stran, které se v posledním desetiletí zvýšeně zajímají o jiná než socioekonomická témata, protože v těch se cítí oproti levici handicapovány z důvodu faktorů, které mají vůči stranické soutěži vnější charakter.

Zvýšení významnosti témat, která do té doby nebyla v politickém boji výrazná, chápou straníční aktéři mj. jako příležitost k docílení nestability vnitrostranických i mezistranických (koaličních) poměrů mezi stávajícími stranami, jakož i k rozvolnění jejich vazeb s voliči. De Vries a Hobolt [De Vries, Hobolt 2012] pak ukazují, že voliči ty strany, kterým se daří měnit dimenzionální strukturu, ve volbách odměňují. Tyto procesy jsou spojeny s tím, že mainstreamová strategie a strategie niky se liší nejen v tom, kolika tématům/dimenzím a jakým strana přisuzuje zvýšený význam, ale i v tom, jakou pozici v nich zaujímá. Strategie niky je i strategickým rozhodnutím strany o tom, že její poziční vzdálenost od mainstreamových stran se bude v nových tématech lišit od toho, jak daleko či blízko je jim (či by byla, kdyby je více akcentovala) v socioekonomických otázkách. Strategie niky je z pozičního hlediska pokusem o obrannou soutěž, v níž strany volí pozici daleko od mediánového voliče a od dalších stran [srov. Adams et al. 2006]. Úspěch této strategie závisí na tom, jakou strategii vůči ní zaujaly tradiční strany [Meguid 2005]. Pokud se jim podařilo téma odmítnout a udržet jeho významnost nízkou (*dismissi-*

ve strategy / strategie odmítnutí), straně niky se nepovedlo významněji uspět. Pokud se stalo téma významným, bylo důležité, jakým způsobem se v něm pozičně vymezily tradiční strany. Pokud v něm se stranou niky soutěžily akvizičně (přejaly její pozici, u Meguid *accommodative strategy* / strategie přizpůsobení), obvykle měly dobrou šanci uspět, zatímco pokud měla soutěž obranný charakter (pozice stávajících stran byly vzdálené straně niky, podle Meguid *adversarial strategy* / strategie konkurence), novou stranu to posilovalo. V případě, že některé ze stávajících stran přejaly pozici strany niky, zatímco jiné se vůči ní vymezily, tj. protnulý se jak akviziční, tak obranné soutěžní elementy, byl úspěch stran nik nejméně předvídatelný.

Vstup nových stran, případně akcentování nových témat stávajícími stranami pak bezprostředně ovlivňuje zejména jejich sousedy (ti nemusí být „blízcí“, ale z pozičního hlediska je vždy nějaká strana nejbližší) v politickém prostoru u všech témat, které tyto strany akcentují, což vytváří řetězový efekt s potenciálem modifikovat celou stranickou soutěž [srov. Tavits 2008]. Tradiční strany řeší otázku, zda se novým tématům věnovat podobně intenzivně, neboť „investice důrazu“ i pro ně nemusí představovat pouze nepřijemný problém, ale často i příležitost získat další voliče, když se potenciál nových stran vyčerpá [srov. Spoon, Hobolt, deVries 2014 pro environmentální strany; Geys 2012 pro krajní pravici].

Studie, které se zabývají tím, jaké soutěžní strategie volí nové strany, kladly vzhledem k nominálně značně fluidnímu charakteru místních stranických systémů zvláštní důraz na postkomunistický region [Tavits 2008; Ezrow, Homola, Tavits 2014a, b]. Ten byl zajímavým polem pro zkoumání i z důvodu výzev, které se objevily pro tradiční strany a které souvisely nejen s počtem a identitou aktérů stranické soutěže, ale i s nutností reagovat na fakt, že aktivita pouze na socioekonomické ose byla dlouhodobě výhodnější – jako důsledek ekonomického vývoje těchto zemí – pro některé z nich více než pro jiné [Tavits, Letki 2014]. Zcela relevantní se postupně stala otázka, zda má způsob, jak místní strany soutěží, nějaké společné rysy, které by místní stranickou soutěž odlišily od západoevropských stranických pluralismů. Shoda panuje v tom, že vzhledem ke slabým vazbám mezi voliči a tradičními stranami je pro nové strany snazší se prosadit. Strategie k tomu je jednak zaujímání spíše extrémních pozic, které stranu činí voličsky čitelnější než umísťování do středu, což je ve střední a východní Evropě specifickou variantou znejasňování pozice [srov. Ezrow, Homola, Tavits 2014a, 2014b], jednak větší důraz na témata, v nichž je polarizovaný i elektorát [stejná zjištění přináší pro západní Evropu Spoon, Klüwer 2015]. Odezvu tento argument nachází i při analýze toho, jak problém vnímají voliči – v zemích střední a východní Evropy jich více uvažuje „směrově“ než čistě na základě blízkosti a vzdálenosti a v pro sebe významném tématu podporují toho, kdo na něj klade největší důraz a zároveň je jeho pozice vyhraněná tím samým směrem jako voličova [srov. Fazekas, Méder 2013]. Důraz, který strana tématu věnuje, by tedy měl pozitivně korelovat se vzdáleností její pozice od středu. Zaujetí určité pozice v tématu je prostředkem, který se stranám nabízí k posílení jejich investice do významnosti, kterou mu přiřkládají.

Co na základě představené teorie očekávat ohledně vývoje stranické soutěže v České republice během období let 2006–2014, v němž se k tradičním stranám, které soutěžily v socioekonomické dimenzi (ODS, ČSSD a KSČM) i mimo ni (KDU-ČSL a Strana zelených), přidalo hned několik dalších stran (TOP 09, Věci veřejné, ANO a Úsvit přímé demokracie)? Pokud víme, neexistuje žádná práce, která by pracovala s vícedimenzionálním prostorem, jako indikátory soutěživosti si zvolila pozice stran a významnost témat a snažila se zkoumat dynamiku stranické soutěže. Proto naše očekávání musíme extrahovat z více zde představených prací. V případě vstupu nových stran do systému se dá předpokládat jejich angažmá zejména mimo socioekonomickou levopravou dimenzi a jejich snaha zaujmát v těchto – vedlejších – dimenzích krajní pozice. Vstup nových stran by tak měl vést i k rozšiřování soutěžního prostoru, který strany využívají [srov. Spoon, Klüwer 2015].

Co se týká strategií stran v dimenzích, očekáváme, že „tradiční strany“, které soutěžily po celé zkoumané období a na začátku tohoto období přikládaly vysoký význam socioekonomické levopravé dimenzi, si tento důraz i udržely. Vzhledem k tomu, že socioekonomická dimenze by v duchu zjištění, která přináší Tavits a Letki [Tavits, Letki 2014], v našem regionu měla favorizovat spíše strany nalevo od středu, tradiční pravicové strany by pak měly být ochotny více než levicové upravovat svou strategii a postupně investovat významnost do vedlejších dimenzí politického konfliktu a soutěžit i zde. Limitujícím faktorem pro využití této strategie je ovšem etnicky homogenní a podstatně sekulární charakter Česka. Pokud by se však soutěžní prostor ve vedlejších dimenzích rozšiřoval, mělo by se tak dít spíše díky aktivitě pravicových stran. Rovněž případná zvyšující se významnost dimenzí mimo socioekonomickou by měla být více sycena stranami, které jsou v socioekonomické dimenzi napravo od středu oproti těm, které jsou nalevo.

Poměr akviziční a obranné soutěže, respektive nesoutěžení mezi stranami pak představuje hádanku, o níž se obtížně formulují teoretická očekávání. Na základě závěrů Saniho a Sartoriho lze čekat, že pokud bychom z vedlejších dimenzí odstranili nové strany, bude v nich mít soutěž tradičních stran slabší charakter než v hlavní dimenzi a bude více obranná než v socioekonomické levopravé dimenzi. To proto, že Sani a Sartori uvažovali o dimenzích konfliktu v kontextu tradičních konfliktních linií a vedlejší osy soutěže tak byly založeny například na náboženství, jazyku či etnicitě. V případě, že by osy soutěže byly založeny spíše na míře postojového souhlasu bez vztahu ke konfliktní linii (například postoj k evropské integraci), pak by ani očekávání Saniho a Sartoriho ohledně poměru akviziční a obranné soutěže nemusela platit vzhledem ke spojitosti takovýchto postojových dimenzí.

V kontextu soudobých teorií stranické soutěže může být přítomnost nových stran, které se umisťují spíše na kraje vedlejších dimenzí a které těmto dimenzím přikládají velkou významnost, pro tradiční strany jak pobídkou k zintenzivnění aktivity v hlavní dimenzi a v duchu Rovného prací [2012] k znejasňování jejich pozic ve vedlejších dimenzích či obecně nižšímu důrazu na ně, tak i v duchu

závěrů Spoona a Klüwera [2015] či Geyse [2012] k obrannému či akvizičnímu soutěžení v těchto vedlejších dimenzích. Neurčité očekávání souvisí i s tím, jak analyticky pojímá soutěž mainstreamových a nových stran Mequid [2005, 2008]. Abychom mohli očekávat, že se prosadí některý ze zmíněných čistých typů soutěže, vyžadovalo by to koordinovanou strategii všech stávajících stran, která je v českém multipartismu, v němž je tradičně přítomno poměrně hodně stran, nepravděpodobná.

Data a metody

K prozkoumání dimenzionality a dynamiky stranické soutěže v České republice využíváme expertní dotazníkovou šetření organizovaná univerzitou Chapel Hill (*Chapel Hill Expert Survey*) v letech 2006, 2010 a 2014 (konkrétně sloučený soubor všech šetření, viz Bakker et al. 2015a).¹ Odborníci na národní politické systémy v nich byli požádáni, aby umístili politické strany na různé tematické škály, případně aby určili, nakolik jsou daná témata důležitá pro jednotlivé strany. Škály jsou složené z témat týkajících se různých aspektů evropské integrace, socioekonomické levoprávé dimenze a dimenze, která zahrnuje neekonomická témata (např. postoj k imigraci, začleňování migrantů do společnosti, životnímu stylu, roli náboženských principů v politice, ochraně občanských svobod či podpoře etnických minorit). K odhadům pozic stran využívá toto šetření nejen jednotlivá dílčí témata těchto tří dimenzí, ale i obecné ideologické škály pro tyto dimenze.

V jednotlivých vlnách se lišil počet stran zařazených do výzkumu. Pravidlem je, že do výzkumu jsou zařazeny všechny parlamentní strany, k nimž jsou případně doplněny další strany, které mají velký potenciál se do parlamentu dostat nebo v něm v minulém období byly. Proto bylo v letech 2006 a 2010 hodnoceno sedm stran a v roce 2014 dokonce devět stran.² V roce 2006 hodnotilo pozice stran devět expertů a míra návratnosti byla 41 %; v roce 2010 to bylo již 20 expertů při míře návratnosti 50 %; a v roce 2014 se výzkumu účastnilo 15 expertů a míra

¹ V expertním šetření zařazují vybraní experti politické strany do předem definovaných tematických kontinuí, která jsou z obou stran ohraničena krajními/polárními a z logiky věci opozitními výroky, které definují obsah daného tématu. Pozice strany na daném tématu je definována jako průměrná hodnota z jednotlivých zařazení strany experty pro danou zemi.

² V roce 2006 byly do výzkumu zařazeny strany Česká strana sociálně demokratická (ČSSD), Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL), Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM), Občanská demokratická strana (ODS), Sdružení nezávislých kandidátů – Evropští demokraté (SNK-ED), Strana zelených (SZ) a Nezávislí (NEZ). V roce 2010 se jednalo o ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS, SZ, TOP 09 a Věci veřejné (VV). V roce 2014 experti zařazovali ANO 2011, ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS, SZ, Stranu svobodných občanů (SSO), TOP 09 a Úsvit přímé demokracie (Úsvit). Vzhledem k malému počtu expertních hodnocení nejsou pozice strany NEZ zařazeny do našeho výzkumu.

návratnosti dosáhla 39 % [viz Bakker et al. 2015b; Hooghe et al. 2010; osobní komunikace s Janem Rovným]. Sběr dat probíhal nezávisle na konání voleb do Poslanecké sněmovny: u vlny 2006 probíhal sběr dat mezi květnem a říjnem 2007, vlna 2010 probíhala od června 2010 do ledna 2011 a vlna 2014 proběhla od listopadu 2014 do března 2015 [osobní komunikace s Janem Rovným].³ Tyto časové rozdíly by mohly mít vliv především na umístění a významnost témat u nových stran, jejichž tematické pozice v čase teprve krystalizovaly. Zdá se ale, že tento časový rozestup nezpůsobil významné rozdíly v pozicích jednotlivých stran.⁴

K určení pozic politických stran využíváme průměrné hodnoty expertního zařazení stran na jednotlivých tématech a průměrné údaje o významnosti těchto témat pro politické strany. V expertním šetření byly využívány tři typy škál: pro měření postojů k evropské integraci měly škály rozpětí od 1 do 7, pro měření významnosti tohoto tématu pro strany měla škála rozpětí 1 až 4 (v roce 2014 měla rozpětí 0 až 10) a pro měření ostatních postojů a jejich významnosti měly škály rozpětí 0 až 10. Pro účely srovnatelnosti pozic stran v čase jsme všechny škály transformovali do rozpětí 0 až 1. Průměrné pozice stran využíváme nejprve pro určení dimenzionality politické soutěže, kterou posuzujeme pomocí faktorové analýzy, resp. analýzy hlavních komponent. Poté určujeme pozice stran v daných dimenzích, k čemuž využíváme součtové škály, které jsou založené na tématech, která tvoří danou dimenzi.

Při analýze míry soutěže ve stranickém systému si všímáme tří základních charakteristik: významnosti dimenzí, rozsahu soutěže a soutěživosti. Významnost dimenzí měříme jako průměr významnosti jednotlivých témat, která tvoří danou dimenzi, pro jednotlivé strany. Tento průměr je vážený velikostí stran ve volbách.⁵ Rozsah soutěže v dané dimenzi odkazuje k rozdílu mezi pozicemi stran na obou krajích osy: čím větší rozsah, tím větší část dané dimenze je využívána stranami k soutěži. K postizení soutěživosti stranického systému využíváme tři kritéria, na jejichž základě je možné klasifikovat vztahy mezi stranami z hlediska soutěživosti a typu soutěže mezi stranami. Těmito kritérii jsou:

³ Přestože expertní šetření probíhala v období relativně krátce po volbách do Poslanecké sněmovny, není úplně přesné vztahovat informace z expertních šetření přímo k soutěži v daných volbách, i když se to díky časové koincidenci nabízí.

⁴ Krátce po volbách v roce 2013 provedli autoři tohoto textu jiné dotazníkové šetření expertů, v němž replikovali výzkum Chytilka a Eibla z roku 2008 a Lavera a Benoita z let 2002 a 2003 [viz Chytilík, Eibl 2011; Benoit, Laver 2006]. Srovnání pozic politických stran na totožných škálách naznačuje, že časový odstup od voleb nezpůsobil podstatné změny v pozicích stran.

⁵ Významnost dimenze vážíme dle volební velikosti stran proto, že by významnost některé dimenze mohla vzrůst v důsledku toho, že větší počet malých stran tuto dimenzi považuje za důležitou, přestože pro ostatní (větší a v systému dominantní) strany tato dimenze tak významná není. Tento indikátor je charakteristikou soutěže v dané dimenzi a měl by proto reflektovat velikosti jednotlivých stran v době sběru dat. Zde je vhodné upozornit na to, že expertní šetření probíhala v období relativně krátce po volbách do Poslanecké sněmovny.

1. *Významnost dimenze pro stranu.* Důraz, který různé strany kladou na jednotlivé dimenze, se liší; strany tak logicky soutěží pouze v těch tématech a dimenzích, jimž připisují vyšší významnost. Aby bylo možné hovořit o soutěživém vztahu mezi stranami, musí významnost dimenze pro obě strany dosahovat alespoň hodnoty 0,5 na škále významnosti (transformované škály pro měření významnosti mají rozpětí 0 – nevýznamné až 1 – velmi významné). Je-li hodnota na škále nižší než 0,5, strana v této dimenzi nesoutěží; dá se totiž předpokládat, že strana na danou dimenzi neklade důraz a zaměřuje se na jinou dimenzi.

2. *Rozostření pozice strany.* Strany mohou (ať už záměrně, či nikoliv) zastávat nejednoznačnou, rozostřenou pozici [viz Rovný 2012; Benoit, Laver 2006]. Tuto skutečnost posuzujeme podle dvou indikátorů: (1) velikost směrodatné odchylky od průměrné pozice strany v dimenzi, přičemž kritérium pro rozostření je splněno v okamžiku, kdy směrodatná odchylka na škále nabývá hodnotu 0,2 nebo vyšší (transformované škály pro měření pozic mají rozpětí 0 až 1); (2) oscilace stranické pozice kolem středu (pozice 0,4–0,6 na transformované škále).⁶ Jestliže strana splňuje obě kritéria (směrodatná odchylka zařazení je vyšší než 0,2 a její pozice je kolem středu), tak tato strana v dané dimenzi nesoutěží z důvodu rozostření pozice.

3. *Vzájemná blízkost či vzdálenost stran.* Strany mohou volit mezi soutěží akviziční a obrannou. Za akviziční označujeme situace, kde strany sdílejí (téměř) identický prostor v dané dimenzi. Transformované škály pro měření pozic mají rozpětí 0 až 1 a za akviziční soutěž považujeme situaci, kdy strany sdílí prostor v rozmezí $\pm 0,1$ od svojí průměrné pozice. V případě, že prostor nesdílejí, hovoříme o obranné soutěži.⁷

Na základě těchto indikátorů klasifikujeme vztahy mezi všemi stranami do tří skupin: (1) nesoutěživý vztah (nízká významnost tématu pro jednu ze stran nebo vysoké rozostření pozice jedné ze stran); (2) soutěživý vztah – obrana (vysoká významnost tématu bez rozostření pozice a souběžně vzdálenost mezi pozicemi stran vyšší než 0,2); (3) soutěživý vztah – akvizice (vysoká významnost tématu bez rozostření pozice a souběžně vzdálenost mezi pozicemi stran menší než 0,2).

Považujeme za důležité upozornit na to, že zatímco v případě určení dimenzionality soutěže využíváme informace za všechny politické strany v dato-

⁶ Hraniční hodnoty obou kritérií pro určení rozostřené pozice jsou arbitrární. Směrodatná odchylka na úrovni 0,2 v případě škál s rozpětím 0 až 1 znamená, že průměr odchylek zařazení strany od jejího aritmetického průměru je větší než pětina rozsahu škály. Takovýto rozptyl už považujeme za velký. Obdobně i v případě středové pozice bereme v potaz určitou míru tolerance a nepožadujeme přímo pozici ve středu, ale postačuje, když průměrná pozice strany je v rozmezí plus či mínus desetina rozsahu škály od jejího středu.

⁷ Stejně jako v případě kritérií pro určení rozostřené pozice strany i kritérium pro určení akviziční a obranné soutěže je arbitrární. Za prostor, který strana obsazuje, považujeme území, které je vymezeno deseti procenty rozsahu škály od průměru strany. V důsledku považujeme za blízké strany, resp. za strany v akviziční soutěži, ty, které se nacházejí v prostoru, který je určen maximálně pětinou rozsahu škály.

vém souboru, tak v případě analýzy soutěživosti stranického systému používáme informace pouze za strany se zastoupením v Poslanecké sněmovně. Důvodem je relativně selektivní výběr dalších neparlamentních stran, který provedli výzkumníci z univerzity Chapel Hill při designu výzkumu (Strana zelených v roce 2010 a 2014 a Strana svobodných občanů v roce 2014 jsou přítomny, zatímco Strana práv občanů a Suverenita v roce 2010 nikoli). Zahrnutí neparlamentních stran do analýzy by mohlo podstatným způsobem ovlivnit výsledky; ty by již nevypovídaly o celkovém charakteru a intenzitě soutěže relevantních stran, ale spíše o soutěži mezi množstvím stran zahrnutých do expertního šetření. Této situaci jsme se chtěli vyhnout, a proto jsme přikročili k redukci počtu zahrnutých stran. Námí provedené analýzy ve vztahu k soutěživosti českého stranického systému proto vypovídají o soutěži těch stran, které byly v době sběru dat zastoupené v Poslanecké sněmovně.

V případě určení dimenzionality tento problém nevystal, neboť jsme provedli analýzy na souboru, který jednotlivým stranám přiřkládá váhu podle jejich zisku v posledních volbách do Poslanecké sněmovny. Tím jsme eliminovali nepřiměřený vliv menších stran na výsledky. Tyto výsledky se nelišily od těch, v nichž byly do analýzy zahrnuty pouze strany se zastoupením v Poslanecké sněmovně, ani od těch, v nichž byly zahrnuty všechny strany a zároveň data nebyla vážena.

Dimenzionalita politické soutěže

K určení dimenzí politické soutěže jsme využili 21 tematických kontinuí, která byla totožná napříč expertními šetřeními v letech 2006–2014. Mezi ně spadaly nejen tři obecné ideologické škály (obecná levice–pravice, ekonomická levice–pravice, GAL/TAN), ale i 17 kontinuí ohledně jednotlivých témat veřejné politiky, která se v obecné rovině týkala evropské integrace (šest témat), klasické socioekonomické levice–pravice (tři témata) a neekonomických témat (osm témat); přesná znění otázek jsou uvedena v Příloze 1⁸). Na základě dlouhodobých výzkumů lze očekávat, že tato témata spolu budou souviset a podílet se na výše zmíněných třech základních dimenzích politické soutěže. Samozřejmě že v každé zemi spolu souvisí pouze některá témata, resp. že v různých zemích spolu mohou souviset odlišná témata [Benoit, Laver 2006; Rohrschneider, Whitefield 2009].

Jednotlivé dimenze politické soutěže získáváme pomocí faktorové analýzy, resp. analýzy hlavních komponent. Ta umožňuje nahradit více vzájemně spjatých proměnných menším počtem nepřímě pozorovaných faktorů (komponent či dimenzí). Ty lze chápat jako latentní proměnné, které stojí v pozadí analyzovaných proměnných. Pro exploraci dat jsme se rozhodli extrahované faktory transformovat pomocí rotace tak, aby byly snadněji interpretovatelné. Tabulkově

⁸ Příloha 1 je k dispozici v online verzi článku na webu SČ/CSR (<http://sreview.soc.cas.cz/>) v sekci Archiv.

výstupy využívají ortogonální rotaci, která minimalizuje počet proměnných, které mají vysoké zátěže s každým společným faktorem (rotace varimax). Vzhledem k tomu, že dimenze politické soutěže spolu mohou souviset, prozkoumáme v dalších analýzách míru souvislosti mezi jednotlivými dimenzemi soutěže.

Do analýzy hlavních komponent jsme nejprve zařadili všech 21 tematických kontinuí. Střídavé zařazování tří obecných ideologických škál sloužilo k validizaci (konstruktové i kriteriální) významů jednotlivých extrahovaných dimenzí. Poté jsme se snažili postupně model vylepšovat pomocí postupů běžných pro daný typ analýzy: odstraňovali jsme položky s nejnižší komunalitou a ty, které měřily více dimenzí zároveň. V tomto přístupu jsme byli nicméně dosti konzervativní. Některá témata totiž mohou v čase přecházet mezi dimenzemi či se přestanou vázat s jednou dimenzí a nezačnou souviset s novou. Proto jsme v modelu ponechávali i některé proměnné, které v průběhu daného období sytily různé dimenze, a odstraňovali pouze ty, které v čase systematicky sytily více dimenzí.

Z modelu jsme postupně vyloučili čtyři témata: (1) rozšíření EU o Turecko, neboť souviselo jak s dimenzí evropské integrace, tak s dimenzí sociální liberalismus–konzervatismus; (2) téma podpory evropského vnitřního trhu, neboť souviselo jak s dimenzí evropské integrace, tak se socioekonomickou levoprávní dimenzí; (3) téma podpory městských nebo venkovských zájmů, neboť nesytematicky souviselo se všemi dimenzemi [srov. s pozicí tohoto tématu ve výzkumu Chytilík a Eibla 2011: 72–74]; (4) téma podpory náboženských principů v politice, neboť souviselo se všemi dimenzemi, přičemž nejvíce s dimenzí sociální liberalismus–konzervatismus a se socioekonomickou levoprávní dimenzí.

Jednotlivé dimenze postojů politických stran odpovídají očekáváním a našim předchozím zjištěním [Chytilík, Eibl 2011]; objevují se ale i některá nová zjištění a proměny vztahů v čase. Tabulka 1 prezentuje údaje z analýzy hlavních komponent se třemi jednoznačně odlišitelnými dimenzemi politických témat:

1. *Socioekonomická levoprávní dimenze (LP)*. Tuto dimenzi tvoří témata jako rozsah veřejného sektoru, regulace trhu a redistribuce bohatství. Tato dimenze navíc téměř úplně přesně souvisí s obecnou škálou levice–právice a škálou socioekonomická levice–právice (analýzy neprezentovány). Zde neprezentované analýzy, které zahrnovaly i další proměnné, které se objevovaly pouze v některých letech, ukazují, že do dané dimenze ještě spadají témata státních zásahů do hospodářství (2014), pozice USA v mezinárodních vztazích (2006) a podpory mírových misí (2010 a 2014). Tato zjištění potvrzují závěry z naší předchozí studie [Chytilík, Eibl 2011], kde jsme na základě vlastních dat z expertního šetření z roku 2008 ukázali, že socioekonomická levoprávní dimenze souvisí nejen s postoji k USA a Rusku, ale i s postoji k vyrovnání se s minulostí.

2. *Dimenze evropské integrace (EU)*. Tato dimenze je tvořena postojem stran nejen k celkovému průběhu evropské integrace a hodnocením výhodnosti členství v EU, ale i postoji k dílčím aspektům integrace (pravomoci Evropského parlamentu, strukturální fondy, společná zahraniční a obranná politika). Celkem překvapivě souvisí s evropskou dimenzí i téma decentralizace, byť síla faktoro-

Tabulka 1. Dimenzionální struktura českého politického prostoru (2006–2014)

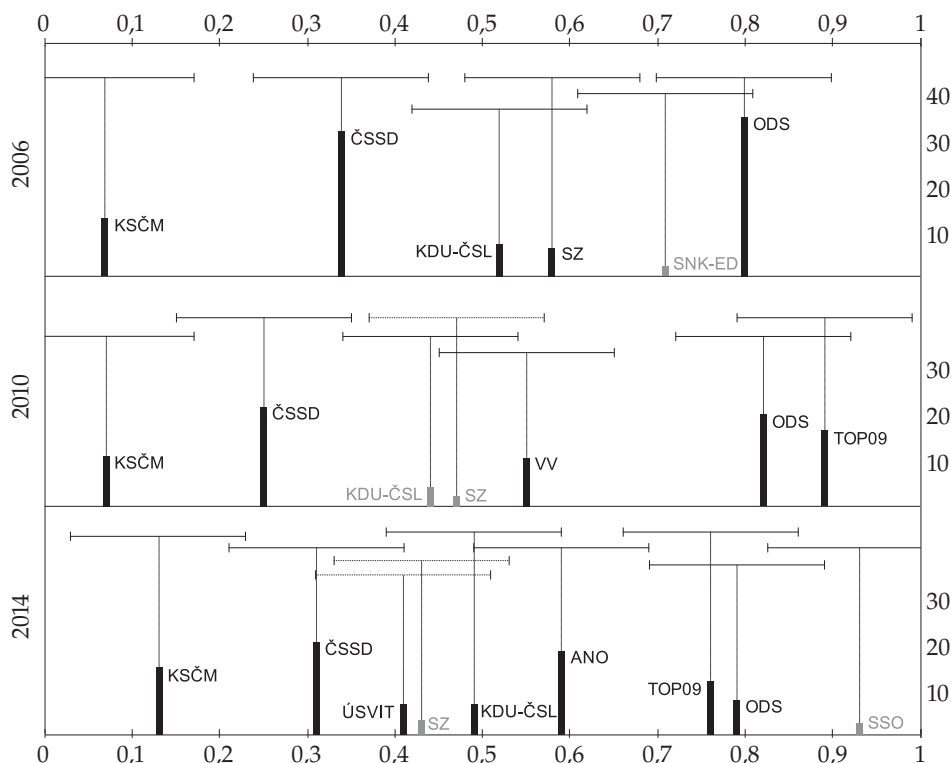
	2006			2010			2014		
	LP	SLK	EU	LP	SLK	EU	LP	SLK	EU
rozsah veřejného sektoru	0,98	-0,16	0,11	1,00	0,04	0,02	0,99	-0,03	-0,09
regulování trhu	0,98	-0,13	0,16	1,00	0,02	0,07	0,98	-0,03	-0,16
redistribuce bohatství	0,96	-0,20	0,17	1,00	0,00	0,03	0,99	0,01	-0,06
ochrana občanských svobod	-0,45	0,84	-0,24	-0,24	0,91	-0,23	-0,46	0,88	-0,07
podpora alternativních životních stylů	-0,07	0,96	0,10	0,18	0,91	-0,06	-0,05	0,98	-0,11
integrace imigrantů	-0,20	0,82	-0,51	0,09	0,92	-0,36	0,18	0,89	-0,39
práva etnických minorit	-0,11	0,91	-0,35	0,15	0,91	-0,36	0,07	0,82	-0,52
imigrační politika	-0,24	0,14	-0,65	-0,15	0,86	-0,46	0,17	0,84	-0,50
evropská integrace	0,15	-0,15	0,96	0,07	-0,24	0,96	-0,10	-0,29	0,95
výhodnost členství v EU	-0,31	0,03	0,90	-0,26	0,12	0,92	0,08	0,29	0,94
pravomoci EP	0,06	-0,24	0,96	-0,09	-0,36	0,91	-0,34	-0,28	0,89
strukturální fondy EU	-0,03	-0,14	0,97	-0,14	-0,25	0,95	-0,48	-0,18	0,81
společná zahraniční politika EU	0,07	-0,12	0,97	0,06	-0,20	0,97	-0,06	-0,22	0,97
decentralizace	-0,12	0,23	-0,87	-0,07	0,36	-0,82	-0,11	0,12	-0,66
eigenvalue	2,02	2,99	7,91	2,24	3,31	7,88	1,78	3,66	7,71
vyčerpáná variance (%)	14	21	56	16	24	56	13	26	55
Korelace dimenzí									
LP		-0,44	0,29		0,18	-0,06		0,02	-0,27
SLK			-0,46			-0,62			-0,57

Zdroj: 1999–2014 Chapel Hill Expert Survey Trend File (version 2015.1), viz Bakker et al. [2015b].

Poznámka: Znění jednotlivých témat je obsaženo v Příloze 1. Položka „decentralizace“ nebyla zařazena do EU dimenze nejen při výpočtu korelace dimenzí, ale ani při výpočtu pozic stran a významnosti dimenzí pro strany. Do výpočtu jsou zahrnuty i strany, které v době sběru dat neměly zastoupení v Poslanecké sněmovně.

Grafy 1A–C. Pozice stran v LP, EU a SLK dimenzích v letech 2006–2014

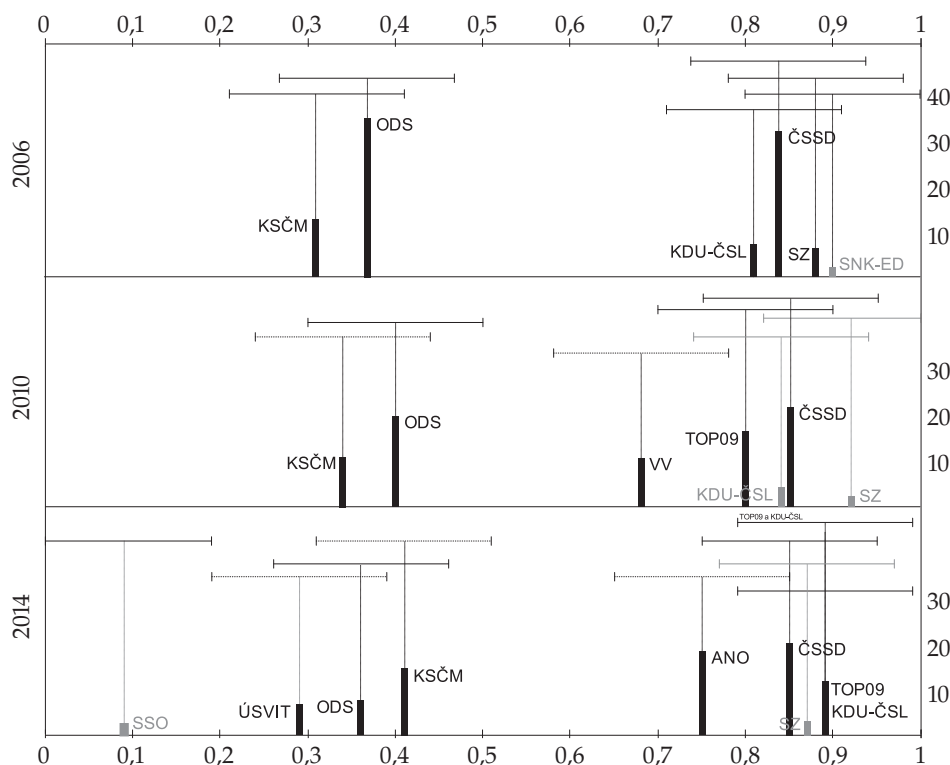
1A. Pozice stran v LP dimenzi

Poznámka: Grafy prezentují pozice stran v jednotlivých dimenzích a v jednotlivých letech. Pozice strany je určena protnutím sloupce s označením jména strany a osy X. Výška sloupce ukazuje volební velikosti strany (na ose Y) a jeho barva odlišuje strany parlamentní (černá barva) a neparlamentní (šedá barva). Nad sloupcem je tenká čárka s okraji, které označují prostor ve vzdálenosti plus/mínus 0,1 na dané škále od pozice strany. Jestliže se čárky pro dvě strany překrývají, tyto strany akvizici soutěží; v opačném případě považujeme soutěž za obrannou. Čárka, která vyznačuje soutěžní prostor, zároveň nese informaci ohledně toho, zda je daná dimenze pro stranu důležitá (černé čárky) či nikoli (přerušovaná čárka), a tedy zda v dané dimenzi vůbec strana soutěží.

vých zátěží v čase postupně klesá. Důvodem je negativní postoj k decentralizaci u euroskeptických stran ODS a KSČM. V čase můžeme vidět klesající souvislost tématu strukturálních fondů EU s dimenzí evropské integrace a souběžně její rostoucí souvislost se socioekonomickou levoppravou dimenzí. Jedná se o důsledek nárůstu podpory strukturálních fondů na levici (KSČM) a jejich nižší podpory na pravici (ODS, SSO). Příklad toho, že některá evropská témata v sobě ve větší míře

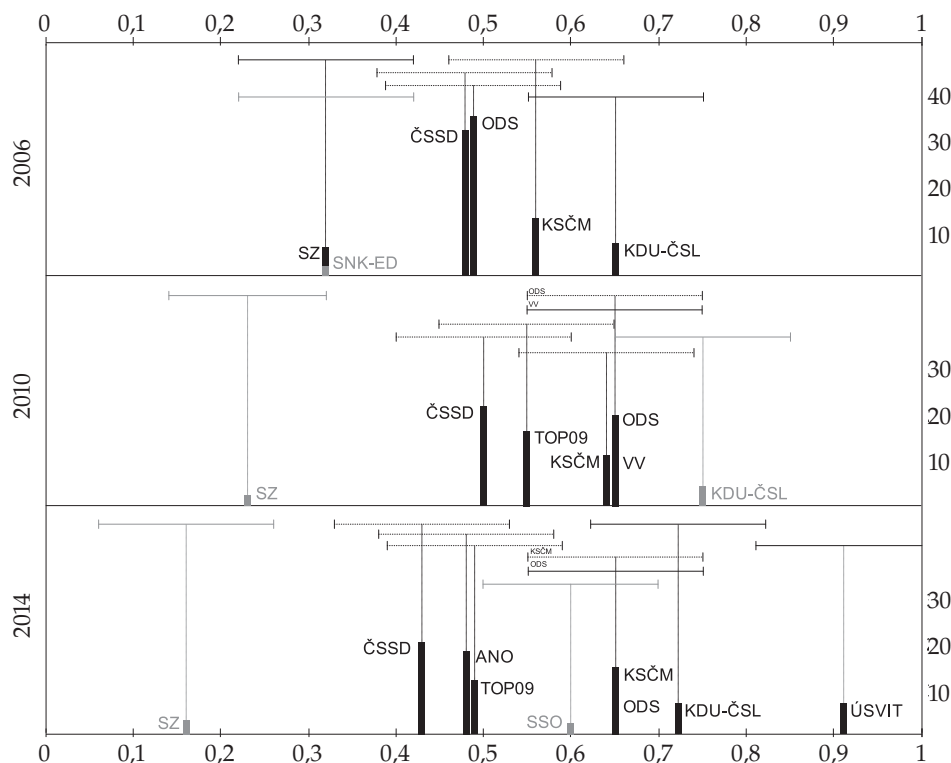
1B. Pozice stran v EU dimenzi

zahrnují i prvky z jiných dimenzí, představují i dva výše zmíněné postoje (vnitřní trh EU a rozšíření EU o Turecko): podpora vnitřního trhu totiž není pouze o evropské integraci, ale i o podpoře trhu; podpora rozšíření EU o Turecko není pouze o evropské integraci, ale i o toleranci k jiným kulturám a náboženství. Proto je vhodnější evropskou dimenzi konceptualizovat pouze v tématech integrace EU a pravomocí důležitých evropských institucí než v dílčích evropských politikách.

3. *Dimenze sociální liberalismus a konzervatismus (SLK).* V této dimenzi dochází k překryvu řady témat, která spolu souvisí v menší míře. Některá témata navíc spadající do socioekonomické levoprávní (téma ochrany občanských svobod) a do evropské dimenze (témata související s migrací). Tato dimenze je také nejvíce náchylná ke změně svojí vnitřní struktury v čase. Mezi témata spadající do této dimenze patří ochrana občanských svobod, podpora alternativních životních stylů, práva etnických minorit, imigrační politika a způsob integrace migrantů. Tato dimenze podstatně souvisí s obecnou škálou GAL/TAN (analýzy neprezen-

1C. Pozice stran v SLK dimenzi

továny). Zde neprezentované analýzy, které zahrnovaly i další proměnné, které se objevovaly pouze v některých šetřeních, ukazují, že do této dimenze spadá i ochrana životního prostředí a částečně i střet národní–kosmopolitní kultury [obdobně též Chytilík, Eibl 2011].

Na základě témat, která tvoří jednotlivé dimenze (viz Tabulka 1), jsme vytvořili tři součtové škály: LP dimenze (tři témata), EU dimenze (pět evropských témat bez decentralizace) a SLK dimenze (pět témat). Korelace mezi jednotlivými dimenzemi se v čase podstatným způsobem proměňovaly (viz spodní část Tabulky 1). Zatímco v roce 2006 existovala mírně pozitivní vazba mezi LP dimenzí a EU dimenzí (pravicové strany byly pro větší evropskou integraci), tak v roce 2014 byl již vztah obrácený (pravicové strany proti větší evropské integraci). Zároveň ale došlo k oslabení vazby mezi LP dimenzí a SLK dimenzí. Zatímco v roce 2006 byl mezi oběma dimenzemi docela silný negativní vztah, tak v roce 2014 byly obě dimenze nezávislé. Také došlo k mírnému posílení vazby mezi EU a SLK dimenzemi (viz také Grafy 1A–1C).

Dílčí analýzy odhalily, že k uvedeným změnám ve vztazích mezi jednotlivými dimenzemi přispěly nejen pozice nových stran a způsob, jakým tyto strany jednotlivá témata skládají dohromady, ale i posuny v pozici ODS v jednotlivých tématech, která tvoří SLK dimenzi. Změna ve vedení ODS, kdy Mirka Topolánka nahradil Petr Nečas a následně Petr Fiala, je podle expertů doprovázena postupnou změnou pozice strany u témat jako podpora alternativních životních stylů, imigrační politika, práva etnických menšin, integrace menšin do společnosti a role náboženských principů v politice. ODS se v tomto období přesouvala z pozic sociálně liberálních do pozic sociálně konzervativních.

Proměny soutěže českých politických stran v letech 2006–2014

Vývoj stranické soutěže od roku 2006 analyzujeme ve třech navazujících krocích. Nejprve se zaměřujeme na celkový pohled na charakter soutěže v českém stranickém systému (významnost jednotlivých dimenzí pro soutěž a šířka soutěžního prostoru v jednotlivých dimenzích). Poté analyzujeme soutěž mezi jednotlivými stranami, přičemž nejprve soutěž posuzujeme v jednotlivých dimenzích zvlášť a poté ve třech dimenzích současně. Především poslední typ analýzy dokáže postihnout propojenost strategií politických stran napříč jednotlivými dimenzemi. Současně si budeme všímat i rozdílů ve strategiích stran (1) tradičních starých (s parlamentní zkušeností) a nových a (2) levicových a pravicových. Nové strany jsou při vstupu do soutěže ovlivněny polem, na němž se před jejich vstupem soutěžilo. Nutně musí reagovat na existující soutěž, její strukturu a obsah. Zároveň ale strategicky zvažují, jak se programově profilovat, jaká (jiná) témata zdůrazňovat a jak se na nich umisťovat. Nové strany se podle posledních výzkumů snaží soutěžit v jiných dimenzích než v dimenzi dominantní, tedy na EU a SLK dimenzích [Spoon, Klüwer 2015]. Z hlediska ideové odlišnosti stran lze očekávat u stran, které se umisťují na pravé části LP dimenze a považují ji za nejdůležitější, větší angažovanost v neekonomických dimenzích (dimenze EU a SLK) [Tavits, Letki 2014]. Ostatní strany, které od počátku přikládaly velký význam LP dimenzi, by v ní měly dále soutěžit.

Změny v dynamice soutěže politických stran v jednotlivých dimenzích v letech 2006–2014

Významnost soutěže. Významnost dvou ze tří dimenzí je ve sledovaném období relativně stabilní a mezi jednotlivými roky se prakticky nemění – jsou stále stejně hodně (LP) nebo málo (SLK) důležité. Ke stabilní významnosti LP dimenze přispívají primárně tradiční strany, které na dané ose dlouhodobě soutěží (ČSSD, KSCM a ODS) a pro něž tato dimenze zůstává stejně významná po celé analyzované období. Stabilitu významnosti SLK dimenze zajišťují také primárně tradiční strany s výjimkou ODS, v jejímž případě můžeme pozorovat postupný

Tabulka 2. Významnost dimenzí, jejich rozsah a soutěživost českého stranického systému (2006–2014)

dimenze	charakteristika	2006	2010	2014
LP	významnost dimenze (vážená velikostí stran)	0,68	0,71	0,73
	šířka soutěžního prostoru	0,73	0,82	0,66
	podíl nesoutěživých vztahů	0	0	29
	podíl obranných soutěží	80	80	43
	podíl akvizičních soutěží	20	20	29
EU	významnost dimenze (vážená velikostí stran)	0,75	0,58	0,53
	šířka soutěžního prostoru	0,57	0,51	0,60
	podíl nesoutěživých vztahů	0	90	71
	podíl obranných soutěží	60	0	14
	podíl akvizičních soutěží	40	10	14
SLK	významnost dimenze (vážená velikostí stran)	0,42	0,43	0,41
	šířka soutěžního prostoru	0,33	0,15	0,48
	podíl nesoutěživých vztahů	90	100	86
	podíl obranných soutěží	10	0	5
	podíl akvizičních soutěží	0	0	10

Zdroj: 1999–2014 Chapel Hill Expert Survey Trend File (version 2015.1), viz Bakker et al. [2015b]; vlastní výpočty.

Poznámka: Při výpočtu významnosti dimenze byla významnost pro stranu vážena velikostí dané strany. Do výpočtu jsou zahrnuty pouze strany, které v době před sběrem dat získaly zastoupení v Poslanecké sněmovně.

nárůst v důrazu, který na tuto dimenzi klade. V této dimenzi se profilují primárně KDU-ČSL a SZ a v posledním období i Úsvit přímé demokracie. Jiná situace panuje v EU dimenzi, v jejímž případě došlo v letech 2010 a 2014 k razantnímu poklesu významnosti oproti vysokým hodnotám v roce 2006, kdy byla EU dimenze hodnocena dokonce jako významnější než LP dimenze (konkrétní hodnoty významnosti dimenzí viz Tabulka 2). Svou významností se tak EU dimenze v posledních letech přiblížila nejméně významné dimenzi české stranické soutěže, kterou je SLK dimenze. Celkově pak nedocházelo se vstupem nových stran k nárůstu významnosti nedominantních (EU a SLK) dimenzí soutěže. Naopak, v řadě případů nové strany v některé z těchto dimenzí vůbec nesoutěžily (ANO nesoutěžilo dokonce v obou dimenzích). Zároveň ale podle očekávání [Tavits, Letki 2014] přispívaly k výši významnosti EU a SLK dimenzí především ty strany, které se v LP dimenzi řadily napravo od středu (ODS), zatímco strany nalevo (ČSSD a KSČM) přiřkládaly těmto dimenzím podprůměrnou významnost (pouze

ČSSD přikládala EU dimenzi v roce 2006 nadprůměrný význam; v dalším období již nikoli).

Rozsah soutěže. Rozsah soutěžního prostoru v LP a EU dimenzi byl v uplynulé dekádě celkem stabilní, zatímco v případě SLK dimenze docházelo k významným proměnám. Velká část LP dimenze byla využívána k soutěži po celou dobu, nicméně od roku 2006 šířka soutěžního prostoru nepatrně klesla. Dělo se tak především v důsledku mírného posunu KSČM od krajní pozice. V roce 2010 došlo krátkodobě k rozšíření obsazeného prostoru směrem doprava, kam vstoupila nová strana (TOP 09). Rozsah EU dimenze je nejstabilnější ze všech a zahrnuje 50 až 60 % celého prostoru. Prostor je rozdělen na dvě skupiny stran, kdy na jedné straně stojí KSČM, ODS a Úsvit přímé demokracie a na druhé straně všechny ostatní strany. Rozsah SLK dimenze byl nejvíce proměnlivý především proto, že do výpočtu nebyly zahrnuty KDU-ČSL (2010) a SZ (2010 a 2014), v té době strany bez parlamentního zastoupení. V případě jejich zahrnutí by v roce 2010 došlo k nárůstu rozsahu soutěžního prostoru na hodnotu 0,52 (namísto hodnoty 0,15 bez těchto stran) a v roce 2014 dokonce na hodnotu 0,56 (namísto 0,48). Nárůst rozsahu soutěžního prostoru v roce 2014 byl způsoben primárně vstupem Úsvitu přímé demokracie do stranického systému a jeho řazením na kraj sociálně konzervativní části, nikoli znovunavrácením KDU-ČSL mezi parlamentní strany (viz Graf 1C). K rozšiřování soutěžního prostoru v nedominantních dimenzích soutěže tak docházelo – v souladu s našimi očekávaními – především v důsledku vstupu nových stran, konkrétně Úsvitu přímé demokracie, který se v roce 2014 na EU a SLK dimenzích umisťoval na okraje soutěžního prostoru [srov. Spoon, Klüwer 2015]. Ostatní nové strany k rozšiřování prostoru nepřispívaly. Se změnou parlamentního statusu SZ či SSO lze nicméně očekávat podstatné změny v rozsahu soutěže.

Míra a typ soutěže. Míru soutěživosti posuzujeme především na základě podílu nesoutěživých, obranně soutěživých a akvizičně soutěživých vztahů (viz Tabulka 2 a Grafy 1A–1C, které obsahují informace o pozicích stran, významnosti dimenze pro strany a soutěživosti jednotlivých vztahů). V LP dimenzi došlo v roce 2014 ke snížení soutěživosti v důsledku nízké významnosti, kterou dimenzi přisuzuje Úsvit přímé demokracie; všechny ostatní vztahy jsou soutěživé. Souběžně s nárůstem podílu nesoutěživých vztahů klesl podíl obranné soutěže. Podíl akviziční soutěže je relativně stabilní, i když stranické složení dvojice stran v akvizičním vztahu se docela proměňuje v závislosti na volatilitě stranické podpory (ANO, KDU-ČSL, SZ). Stabilními vztahy akviziční soutěže se vyznačují vztahy ČSSD–KSČM, ČSSD–KDU-ČSL a ODS–TOP 09 (viz Tabulka 3, která obsahuje výčet všech akvizičních vztahů). Akviziční soutěž se pravidelně týká KDU-ČSL a ČSSD. Většina nových stran (ANO, SZ, Úsvit a VV) se umisťovala do již celkem zaplněného prostoru kolem středu; Úsvit nicméně na této ose v roce 2014 nesoutěžil.

Soutěživost na EU dimenzi je svým způsobem velmi stabilní, ač údaje o nárůstu podílu nesoutěživých vztahů mezi roky 2006 a 2010 naznačují opak. Podíl

Tabulka 3. Akviziční soutěžení v českém stranickém systému (2006–2014)

dimenze	2006	2010	2014
LP	KDU-ČSL vs. SZ	ODS vs. TOP 09	ODS vs. TOP 09
	KDU-ČSL vs. ČSSD	ČSSD vs. KSČM	ODS vs. ANO
			TOP 09 vs. ANO
			ANO vs. KDU-ČSL
			KDU-ČSL vs. ČSSD
EU			ČSSD vs. KSČM
	ODS vs. KSČM	TOP 09 vs. ČSSD	TOP 09 vs. KDU-ČSL
	KDU-ČSL vs. ČSSD		TOP 09 vs. ČSSD
	KDU-ČSL vs. SZ		KDU-ČSL vs. ČSSD
SLK	SZ vs. ČSSD		
			KDU-ČSL vs. Úsvit
			KDU-ČSL vs. ODS

Zdroj: 1999–2014 Chapel Hill Expert Survey Trend File (version 2015.1), viz Bakker et al. [2015b]; vlastní zařazení.

nesoutěživých vztahů vzrostl především v důsledku poklesu významnosti této dimenze pro některé strany. Podíl akvizičních soutěží sice celkově klesá, ale to je primárně důsledkem nárůstu počtu stran v systému a nevýznamnosti této dimenze pro některé strany. Na základě pozic stran lze rozlišit dvě skupiny stran: proevropské (ANO, ČSSD, KDU-ČSL, SZ, TOP 09 a VV) a protievropské či euroskeptické (KSČM, ODS, Úsvit). Rozdíly v pozicích stran uvnitř těchto táborů jsou spíše malé. Proto jsou téměř všechny vztahy mezi proevropskými stranami akviziční (s výjimkou ANO a VV, které v této dimenzi kvůli pro ně malé významnosti dimenze nesoutěží). Mezi euroskeptickými stranami je minimum akviziční soutěže (pouze vztah KSČM a ODS v roce 2006) důsledkem nízké významnosti této dimenze pro KSČM a Úsvit. Ostatní vztahy mezi stranami mají buď charakter obranné soutěže (převážně v roce 2006), anebo charakter nesoutěže (dominantně v letech 2010 a 2014). Blízkost v pozicích stran uvnitř proevropských a protievropských stran naznačuje velký akvizičně soutěživý potenciál této dimenze. Nárůst podílu akvizičních soutěží záleží pouze na tom, že některé nové strany (ANO, Úsvit) začnou této dimenzi přikládat větší významnost než dosud. Ne všechny nové strany ale následují nesoutěživou strategii; jiné nové strany (SZ v roce 2006, TOP 09 v roce 2010 a neparlamentní SSO v roce 2014) naopak v této dimenzi soutěžit chtěly a chtějí.

V SLK dimenzi převažovaly nesoutěživé vztahy, jejichž podíl ve sledovaném období neklesl pod 80 %. To je dáno zejména malou významností, kterou

většina stran této dimenzi připisuje (ANO, ČSSD, KSČM, TOP 09, ODS v letech 2006 a 2010). Významnost této dimenzi dlouhodobě připisují pouze KDU-ČSL a (povětšinu období neparlamentní) SZ, dále také VV (2010), ODS a Úsvit (2014). V souladu s očekáváními preferují nové strany soutěžit na této dimenzi ve větší míře. Mezi čtyřmi tradičními stranami klade na tuto dimenzi důraz pouze KDU-ČSL, zatímco ČSSD, KSČM a ODS nikoli. Naopak mezi novými stranami bylo více těch, které na tuto dimenzi kladly velký důraz (SZ, Úsvit, VV), než těch, které na ni kladly menší důraz (ANO, TOP 09). Akviziční soutěžení se objevilo až v roce 2014, kdy KDU-ČSL vstupovala do soutěže s ODS a Úsvitem. Do té doby se objevila pouze obranná soutěž mezi SZ a KDU-ČSL.

Celkově tedy spíše docházelo k nárůstu nesoutěživosti, a to jak v důsledku celkového poklesu významnosti dimenze mezi téměř všemi stranami (EU dimenze), tak v důsledku nízké důležitosti, kterou dimenzi přisuzovala jedna strana (Úsvit v LP dimenzi). SLC dimenze byla navíc po celé období téměř bez soutěživých vztahů. Nejvíce soutěživých vztahů nacházíme v LP dimenzi, nicméně vzájemné pozice stran v dalších dimenzích představují nemalý soutěživý potenciál. Pokud by se tedy změnila vnímaná významnost těchto dimenzí alespoň u některých stran, prudce se promění charakter – v této chvíli nepříliš soutěživých – dimenzí.⁹

Vstup nových stran do soutěže a souběžná soutěž ve všech dimenzích

Na základě důrazu, jaký nové strany přikládají nejvýznamnější dimenzi stranické soutěže v Česku, lze jejich strategie rozlišit do dvou základních typů. První strategie je založena (podle očekávání z literatury) na zdůrazňování jiných, nedominantních dimenzích soutěže (SLK a EU). V jednom případě můžeme vidět u SZ, pro niž byla LP dimenze při vstupu do soutěže významná, ale za důležitější považovala zbylé dvě dimenze.¹⁰ Pro SZ byla při vstupu do soutěže nejdůležitější EU dimenze, druhou nejvýznamnější byla SLK dimenze. SZ tak v roce 2006 vstoupila v EU dimenzi do akviziční soutěže s proevropskými stranami (ČSSD

⁹ Je nicméně otázkou, zda by souběžně s nárůstem významnosti tematických dimenzí EU a SLK nedošlo ke změnám v pozicích jednotlivých stran. Z literatury je známá korelace mezi vzdáleností pozice strany od středu a významností tématu. V analyzovaných datech je tato korelace přítomna též a navíc ve všech letech a u všech dimenzí. Nejsilnější je u SLK dimenze (0,84–0,90), pak u LP dimenze (0,70–0,87) a nejméně silná je u EU dimenze (0,55–0,70). Lze proto očekávat, že s růstem významnosti dimenze by došlo buď k dalšímu zvětšení šířky soutěžního prostoru, anebo k jeho plnějšímu využití. Při pohledu na Grafy 1A–1C by proto nemělo překvapit, že nízkou významnost dimenzi přisuzují především strany v jejím středu (označené přerušovanou čarou).

¹⁰ Podobnou strategii zvolily i SNK-ED a SSO. I pro ně byla při vstupu do soutěže nejdůležitější EU dimenze, od SZ se ale liší důrazem na LP dimenzi, kterou považovaly za druhou nejdůležitější. SNK-ED akvizičně soutěžila s ČSSD a KDU-ČSL v EU dimenzi a se

a KDU-ČSL), v SLK dimenzi do obranné soutěže (KDU-ČSL) a v LP dimenzi do akviziční soutěže (KDU-ČSL). V druhém případě se strany zaměřují na soutěž v SLK dimenzi, kterou považují za nejvýznamnější (Úsvit) nebo alespoň stejně významnou jako LP dimenzi (VV); EU dimenzi přikládají nejnižší významnost ze všech hodnocených stran. VV akvizičně soutěžila s KDU-ČSL v LP a SLK dimenzi. Pozice Úsvitu byla ještě jednodušší, neboť nepřikládal význam jiným dimenzím než SLK dimenzi. Proto Úsvit akvizičně soutěžil pouze s KDU-ČSL v konzervativním prostoru. Jestliže nové strany zdůrazňovaly témata v SLK dimenzi, pak pozice těchto stran byla konzervativní a z hlediska soutěživosti převažovaly obranné vztahy, či dokonce vztahy nesoutěže.

Druhou strategií zvolily TOP 09 a ANO, které považují LP dimenzi za mnohem důležitější než ostatní dimenze. Obě strany se zařazují napravo od středu, přičemž TOP 09 na zřetelnou pravici, zatímco ANO na pravý střed. Obě strany při vstupu do soutěže začaly okamžitě akvizičně soutěžit s ODS; ANO začalo soutěžit nejen s ODS, ale i TOP 09 a KDU-ČSL. Tato strategie se zdá jít proti teoretickým očekáváním, podle nichž by nové strany měly soutěžit spíše v jiných dimenzích než v té dominantní. TOP 09 se nicméně při vstupu do soutěže svým prointegračním postojem v EU dimenzi výrazně odlišila od svého hlavního pravcového konkurenta. Naopak ANO se soustředilo pouze na LP dimenzi, v níž se umístilo blíže středu než TOP 09 a ODS, ale nikoli tak na střed jako KDU-ČSL (se všemi ANO akvizičně soutěží). Vzhledem k podstatně odlišným pozicím KDU-ČSL v SLK dimenzi a ODS v EU dimenzi je pro ANO hlavním konkurentem TOP 09, s níž má potenciálně akviziční vztahy v EU a SLK dimenzích. Z hlediska pozicií soutěže ANO s mírnými odchylkami vlastně reprodukuje strategii vstupu TOP 09 do soutěže.

Strategie nových stran jsou tedy dvojího typu. SZ, VV a Úsvit soutěžily v SLK dimenzi (převážně s KDU-ČSL) a SZ ještě v EU dimenzi, zatímco ostatní dimenze nepovažovaly za tak významné. Naopak TOP 09 a ANO se rozhodly soutěžit primárně v LP dimenzi (především akvizičně s ODS), zatímco další dvě dimenze nezdůrazňovaly. První strategie se týká spíše stran níž, zatímco druhá strategie se týká stran, které chtějí být mainstreamové. Tři z pěti nových stran kladly velký důraz na nedominantní dimenze, zatímco mezi tradičními stranami to byla jen jedna ze čtyř. Zájem o témata ve vedlejších dimenzích se tedy v mnohem větší míře objevuje u nových stran než u stran tradičních [srov. Spoon, Klüwer 2015]. Úspěšnost těchto nemainstreamových strategií je nicméně sporná a podstatně souvisí s neochotou tradičních stran (s výjimkou KDU-ČSL) soutěžit ve vedlejších dimenzích. Na jedné straně sice dokáže garantovat jednorázový úspěch ve volbách, zároveň ale není garantem stabilní voličské podpo-

SZ v liberální části SLK dimenze i v rámci LP dimenze. Tato kumulace akvizičních soutěží stavěla SNK-ED a SZ do zranitelné pozice. Pozice SSO se zdála být mnohem jednodušší, neboť vstoupila do akviziční soutěže pouze s ODS na LP dimenzi, zatímco na EU dimenzi – vzhledem ke své krajní pozici – budovala pouze obranné vztahy.

ry. Je nicméně otázkou, nakolik pokles volební podpory těchto tří stran (SZ, VV a Úsvit) ovlivnily vnitrostranické spory.

Vstup nových stran není důležitý pouze tím, jaké strategie nové strany používají, ale i tím, jak ovlivňuje strategie stran stávajících. V následujícím výkladu se zaměříme na reakce existujících stran jak na vstup takových nových stran, které používaly strategie stran nik (VV a Úsvit; není možné sledovat změny pozic a významu dimenzí před a po vstupu SZ do Sněmovny), tak i na vstup stran s mainstreamovým apelem, který respektuje dimenzionální strukturu soutěže (TOP 09 a ANO).

VV se při vstupu do soutěže zařadily do pravého středu a obsadily tu část LP dimenze, kam se v roce 2006 umísťovaly SZ a KDU-ČSL. Tyto strany se posunuly mírně směrem doleva oproti svým pozicím v roce 2006. Na pohyb ve středu reagovala i ČSSD, která se posunula více směrem k pozici KSCM, s níž nově vstoupila do akviziční soutěže. KDU-ČSL a SZ, s nimiž VV sdílely středový prostor v LP dimenzi, se mírně posunuly v EU dimenzi k prointegračnímu kraji a na SLK dimenzi se SZ posunula k liberálnímu kraji a KDU-ČSL ke konzervativnímu kraji. Celkově pak tyto změny v pozicích a významnosti naznačují, že obě stávající strany na vstup VV zareagovaly zaujetím krajnější pozice ve vedlejších dimenzích soutěže a mírným posunem doleva v LP dimenzi. Slovy Meguid tyto strany přijaly strategii konkurence (SZ) a přizpůsobení (KDU-ČSL), což je pochopitelné, neboť jak VV, tak tyto dvě strany soutěží v SLK dimenzi a mají zájem na její větší důležitosti ve stranické soutěži; ostatní strany přijaly strategii odmítnutí.

Úsvit se profiluje jako protievropská, sociálně konzervativní strana (proti multikulturalismu, migraci a menšinám), která se rozhodla v LP dimenzi nesoutěžit. Nejenže LP dimenzi přisuzuje malý význam, ale zařazuje se navíc ke středové pozici. V EU dimenzi a SLK dimenzi má nejbližší pozice ODS, jejíž reakcí byl větší důraz na SLK dimenzi. Úsvit také akvizičně soutěží s KDU-ČSL v SLK dimenzi, přičemž KDU-ČSL v roce 2014 zesílila důraz na tuto dimenzi oproti předchozímu období. Většina stran na vstup Úsvitu nereagovala upravením své pozice či významnosti dimenzí (slovy Meguid přijaly strategii odmítnutí). Pouze KDU-ČSL a ODS zesílily důraz na SLK dimenzi a stejně jako v případě reakce na VV lze hovořit spíše o strategii přizpůsobení.

TOP 09 vstoupila do soutěže tím, že v LP dimenzi zaujala stejnou pozici, jako měla dlouhodobě ODS, zatímco v SLK dimenzi zaujala mírně liberálnější pozice. Obě strany odlišuje postoj k evropské integraci: TOP 09 vstoupila do akviziční soutěže s dalšími proevropskými stranami a do obranné soutěže s ODS. TOP 09 nabízela proevropskou pravicovou alternativu k ODS. Změny v pozicích a významnosti naznačují, že reakce ODS na tuto výzvu spočívala v důrazu na soutěž v ostatních dimenzích: ODS nesnižuje – na rozdíl od ostatních tradičních stran – významnost EU dimenze, a dokonce s rostoucí intenzitou zdůrazňuje významnost SLK dimenze. Jedná se o případ, kdy parlamentní strana, která je v LP dimenzi v akvizičním vztahu s novou stranou, reaguje zdůrazňováním vedlejších dimenzí a zaujetím krajnější pozice v některé z vedlejších dimenzí.

ANO vstupovalo do soutěže za podstatně odlišné situace než TOP 09: prostor napravo od středu byl již obsazen ODS a TOP 09 a obě tyto strany navíc nabízely odlišné alternativy z hlediska pokračování evropské integrace. Strategie strany tuto situaci plně reflektuje: ANO využilo volného prostoru na pravém středu po VV s tím, že v EU a SLK dimenzi nesoutěží. Ze změn pozic mezi lety 2010 a 2014 se zdá, že TOP 09 reagovala mírným posunem do pravého středu a posílením svého pozitivního postoje k EU. Naopak ODS mezi lety 2010 a 2014 vůbec nezměnila své pozice a ODS je tak ve velmi nepříjemné situaci, kdy v jednotlivých dimenzích akvizičně soutěží s různými stranami: s TOP 09 a ANO v LP dimenzi, s KDU-ČSL v SLK dimenzi a v EU dimenzi navíc potenciálně soutěží s KSČM a Úsvitem). Pozici ODS navíc ohrožuje neparlamentní SSO, která je umisťována do extrémnějších pozic než ODS v LP a EU dimenzi. V případě ANO se zdá, že existující strany nereagovaly na jeho vstup úpravou pozic, možná s výjimkou TOP 09, která se posunula na více prointegrační pozici.

Reakce existujících parlamentních stran jsou důležité především z hlediska toho, zda nové strany uspějí ve volební soutěži [Meguid 2005, 2008]. V případě vstupu nových stran, které soutěží v SLK dimenzi, reagují ty strany, které soutěží primárně v LP dimenzi, strategií odmítnutí, zatímco ty strany, které v SLK dimenzi soutěží, reagují strategií konkurence. V případě nových stran, které soutěží dominantně v LP dimenzi, většinou nebyla zaznamenána žádná reakce. Snad jen ODS při vstupu TOP 09 reagovala zvýšeným důrazem na SLK dimenzi. To odpovídá zjištěním Tavits a Letki [2014], podle nichž dochází k přenášení soutěže na vedlejší dimenze především díky aktivitě pravicových stran.

Diskuse a závěr

Dynamika a podoba soutěže mezi českými politickými stranami prošla ve sledovaném období celou řadou změn. V první řadě došlo k podstatným změnám v dimenzionální struktuře stranické soutěže: převrátil se vztah mezi levopravou orientací stran a jejich postojem k evropské integraci (pravicové strany se nyní staví spíše proti evropské integraci), zmizel vztah mezi levopravou orientací stran a jejich pozicí na ose sociální liberalismus–konzervatismus a posílila se těsnost vztahu mezi postojem stran k evropské integraci a jejich postojem na ose sociální liberalismus–konzervatismus. K těmto změnám přispěly jak pozice nových stran, tak posun ODS v SLK dimenzi do konzervativního prostoru.

Zároveň také docházelo ke změnám v soutěži v některých dimenzích soutěže, kterou způsobuje jednak kolísavá významnost (zejména) vedlejších dimenzí i vstup nových aktérů do soutěže. Hlavní soutěž se odehrává v LP dimenzi (a soutěží zde ve velkém zejména tradiční strany), přičemž zde převládá obranný charakter soutěživých vztahů díky tomu, že strany využívají k soutěži podstatnou část dané dimenze. Soutěž zde také po celé období probíhá v relativně stabilním prostředí (z hlediska šířky soutěživého pásma i připisované významnosti).

Stabilní je i prostředí, kde dochází k akvizičnímu soutěžení. To nalézáme napravo od středu (do akvizičních vztahů vstupují i nové strany – ať už jde o TOP 09 a VV v roce 2010, nebo ANO v roce 2013), prostor nalevo od středu je charakteristický soutěží obrannou. Formulovat takto jasné závěry týkající se dvou vedlejších os není docela dobře možné. SLK dimenze je stranami většinou vnímána jako celkem nevýznamná, což vede k tomu, že zde strany z velké části nesoutěží; a pokud dochází ke vzniku soutěží, převládá zde obranný charakter. V EU dimenzi panuje situace zcela jiná a došlo zde k poměrně velkým změnám. Ty se odehrály zejména mezi roky 2006 a 2010, kdy strmě poklesla vnímaná důležitost dimenze a některé strany zde přestaly soutěžit. Povaha soutěží je zde spíše akviziční.

Pro obě vedlejší dimenze platí, že postupem času se soutěžní prostor buď rozšiřoval (a to zejména v důsledku vstupu nových stran, které začaly zastávat okrajové pozice v konzervativní části SLK dimenze), anebo zůstal stejný (EU dimenze). Potvrdilo se tak jedno z našich teoretických očekávání, podle něž nové strany chtějí zaujímat voliče jasnou a vyhraněnou pozicí v jedné z vedlejších dimenzí. Očekávají totiž, že tato strategie bude úspěšná, protože tradiční strany v dané ose nesoutěží, popř. se neumisťují do krajních oblastí soutěžního prostoru. Současně ale pro obě osy platí, že v sobě nesou slibný potenciál – i přes výše popsaný pokles soutěživých vztahů. Stačilo by, aby daná dimenze (jak EU, tak SLK) nabyla na důležitosti, a míra (akvizičního) soutěžení zde vzroste poměrně významným způsobem, neboť vzájemná konfigurace stran a jejich umisťování do prostoru vytváří pro soutěžení nemalé příležitosti.

Strany (i ty tradiční) jsou jednoduše na soutěž alespoň v minimální míře připraveny, jen ve většině případů nepovažovaly za nutné investovat energii a důraz do nových témat. Ve vztahu k závěrům některých prací [Spoon, Hobolt, de Vries 2014; Geys 2012] se zdá, že vyčkávají, zda se dané téma (nebo strana, která na jeho základě soutěží ve vedlejší dimenzi) přeci jen nevyčerpá. V případě zvýšení míry soutěžení by v rámci EU dimenze vznikly dvě oblasti, kam se většina stran umisťuje, a soutěž by probíhala koncentrovaně a dominantně akvizičně (to ve sledovaném období platilo zejména pro prointegrační strany). V případě SLK dimenze by soutěžní (obránné i akviziční) vztahy vznikaly rovnoměrně rozprostřené v konzervativní části dimenze, zaujímání liberálnějších pozic by znamenalo spíše soutěž obrannou, neboť prostor v této části dimenze není příliš obsazen.

Smišené výsledky přinesla analýza strategií nových a tradičních stran. Zatímco tradiční strany soutěží zejména v LP dimenzi, ne všechny nové strany tuto ambici sdílí. V zásadě můžeme rozlišit skupinu stran, které se snaží zaujmout voliče alespoň v jedné z vedlejších dimenzí, a skupinu těch, které jsou v určitém slova smyslu podobné tradičním stranám a vstupují s nimi do soutěžních vztahů v dominantní dimenzi. Tradiční strany pak na nové strany převážně nereagují ani změnou pozic, ani změnou významnosti dimenzí. V případě, že nové strany soutěží v jiné než LP dimenzi, je reakce tradičních stran variabilnější. Ty strany, které soutěží v SLK dimenzi (KDU-ČSL, SZ), reagují zvýšením významnosti dané dimenze a zaujetím krajnější pozice, zatímco strany, které soutěží v LP dimenzi, nereagují a snižují významnost vedlejších dimenzí. Ačkoliv jde o poměrně kon-

zervativní přístup k soutěžení stran v České republice, není překvapivé, že její tradiční (a některé nové strany) přijaly za svůj. Zdá se totiž, že soutěžení v LP dimenzi představuje jakýsi předpoklad pro udržení dlouhodobější relevance stran – ty strany, které chtějí zaznamenávat úspěchy opakovaně, by neměly LP dimenzi podceňovat a měly by zde být aktivní (ale ne nutně ve smyslu akvizičního soutěžení, byť toto tvrzení je částečně v rozporu s očekáváním Saniho a Sartoriho [1983]). Výjimku v této reakci tradičních stran na nové strany může představovat případ ODS, která od roku 2010 čelí akviziční soutěži s TOP 09 v LP dimenzi a u níž lze od té doby vidět nárůst významnosti SLK dimenze a posun do konzervativní části dimenze, čímž se od novější pravicové strany odlišuje. Podobně lze chápat i její důraz na EU dimenzi, která obě strany také efektivně rozlišuje. Tyto změny potvrzují zjištění Tavits a Letki [2014] ohledně toho, že především tradiční pravicové strany mají zájem na přenášení soutěže do vedlejších dimenzí.

Závěrem chceme upozornit na některé limity námi představeného přístupu. Při analýze soutěživosti jsme pracovali výhradně s parlamentními stranami. Pokud bychom např. zahrnuli i SSO do analýzy soutěživosti či DSSS do dotazníku, jevil by se soutěžní prostor ještě širší a odlišná by byla i celková interpretace, kterou bychom mohli vztáhnout i přímo k volební soutěži. Už Sartori [2005: 341–347] však uvažoval o tom, že jak z hlediska každé ze stran, tak z hlediska každého voliče je politický prostor „elastický“ a některé příliš vzdálené strany mohou být vnímány jako zcela „cizí“, či dokonce „mimo prostor“. Je pak poměrně obtížné o nich uvažovat v rámci stejných kategorií soutěže, které platí pro ostatní strany. Proto nezbylo než se spokojit s kritériem parlamentního zastoupení (skrze které strany osvědčily, že alespoň část voličů je nechápe jako „cizí“) jako s kritériem rozlišovacím.

Druhý limit vyplývá z faktu, že jsme uvažovali o soutěži mezi stranami výhradně na základě dat z expertního šetření. Pokud bychom do analýzy zahrnuli i voliče a data od nich, do popředí by mnohem více vystoupila otázka valenčních faktorů, tedy posouzení vztahu mezi tím, co strana chce (jak z hlediska významnosti témat, tak z hlediska pozic, které zastává), a toho, jaká je a jak ji vnímají voliči. Systematické měření stranické valence, ať již obecné, související s integritou politik strany, jejím politickým personálem, výkonností v úřadě a dalšími faktory, či tematické, vztahující se k její kompetenci v dílčích politických dimenzích, představuje pro výzkum stranické soutěže velkou výzvu. První práce v tomto ohledu [Clark, Leiter 2014] totiž naznačují vztah valence k námi zkoumaným kategoriím pozice i významnosti. Věříme, že si koncept valence najde svou cestu i do expertních šetření a bude možné s ním v budoucnu plnohodnotně pracovat.

LUKÁŠ LINEK (1976) je vědeckým pracovníkem Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Zabývá se volebním chováním, politickým stranictvím a politickými postoji. K daným tématům publikoval mimo jiné monografie *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucí a jejich důsledky* (Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010), *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v Čes-*

ké republiky v letech 1990–2010 (Brno: CDK, 2013) a Dočasná stabilita? Volební podpora politických stran v České republice v letech 1990–2010 (Praha: SLON, 2013; společně s Patem Lyonsem). Publikoval například v *Electoral Studies*, *Party Politics*, *Journal of Legislative Studies*.

ROMAN CHYTILEK (1976) je docentem na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity a vědeckým pracovníkem Mezinárodního politologického ústavu na téže fakultě. Odborně se věnuje volbám, politickým stranám a stranickým systémům. K tématu stranické soutěže publikoval v roce 2014 teoretickou monografii *Politický prostor a politická témata. Studie k soutěži politických stran* (Brno: CDK, 2014) a několik empirických studií.

OTTO EIBL (1981) je odborným asistentem na katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity a vědeckým pracovníkem Mezinárodního politologického ústavu na téže fakultě. Odborně se zaměřuje na politický marketing, programatiku politických stran a na politická témata v České republice. Je autorem knihy *Politický prostor a témata v České republice v letech 2006–2008* (Brno: CDK, 2011).

Literatura

- Adams, J., M. Clark, L. Ezrow, G. Glasgow. 2006. „Are Niche Parties Fundamentally Different from Mainstream Parties? The Causes and the Electoral Consequences of Western European Parties' Policy Shifts, 1976–1998.“ *American Journal of Political Science* 50 (3): 513–529, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-5907.2006.00199.x>.
- Bakker, R., C. de Vries, E. Edwards, L. Hooghe, S. Jolly, G. Marks, J. Polk, J. Rovný, M. Steenbergen, M. A. Vachudova. 2015a. „Measuring Party Positions in Europe: The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010.“ *Party Politics* 21 (1): 143–152, <http://dx.doi.org/10.1177/1354068812462931>.
- Bakker, R., E. Edwards, L. Hooghe, S. Jolly, J. Koedam, F. Kostelka, G. Marks, J. Polk, J. Rovný, G. Schumacher, M. Steenbergen, M. Vachudova, M. Zilovic. 2015b. 1999–2014 Chapel Hill Expert Survey Trend File. Version 2015.1 [online]. Chapel Hill, NC: University of North Carolina, Chapel Hill. Dostupné z: <http://chesdata.eu>.
- Balík, S. a kol. 2010. *Volby do Poslanecké sněmovny 2010*. Brno: CDK.
- Benoit, K., M. Laver. 2006. *Party Policy in Modern Democracies*. London: Routledge.
- Clark, M., D. Leiter. 2014. „Does the Ideological Dispersion of Parties Mediate the Electoral Impact of Valence? A Cross-National Study of Party Support in Nine Western European Democracies.“ *Comparative Political Studies* 47 (2): 171–202, <http://dx.doi.org/10.1177/0010414013488537>.
- De Sio, L., T. Weber. 2014. „Issue Yield: A Model of Party Strategy in Multidimensional Space.“ *American Political Science Review* 108 (4): 870–885, <http://dx.doi.org/10.1017/S0003055414000379>.
- De Sio, L., M. Franklin. 2012. „Strategic Incentives, Issue Proximity and Party Support in Europe.“ *West European Politics* 35 (6): 1363–1385, <http://dx.doi.org/10.1080/01402382.2012.713750>.
- Deegan-Krause, K. 2006. *Elected Affinities: Democracy and Party Competition in Slovakia and the Czech Republic*. Stanford, CA: Stanford University Press.

- Deegan-Krause, K. 2007. „Populism and the Logic of Party Rotation in Postcommunist Europe.“ Pp. 141–156 in M. Bútorá, O. Gyárfášová, G. Mesežnikov, T. W. Skladony (eds.). *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs (IVO).
- Dolezal, M., L. Ennsner-Jedenastik, W. C. Müller, A. K. Winkler. 2014. „How Parties Compete for Votes: A Test of Saliency Theory.“ *European Journal of Political Research* 53 (1): 57–76, <http://dx.doi.org/10.1111/1475-6765.12017>.
- Ezrow, L., J. Homola, M. Tavits. 2014a. „When Extremism Pays: Policy Positions, Voter Certainty, and Party Support in Postcommunist Europe.“ *Journal of Politics* 76 (2): 535–547, <http://dx.doi.org/10.1017/S0022381613001461>.
- Ezrow, L., J. Homola, M. Tavits. 2014b. „Voter Polarization, Strength of Partisanship, and Support for Extreme Parties.“ *Comparative Political Studies* 47 (11): 1558–1583, <http://dx.doi.org/10.1177/0010414013512605>.
- Fazekas, Z., Z. Z. Méder. 2013. „Proximity and Directional Theory Compared: Taking Discriminant Positions Seriously in Multi-Party Systems.“ *Electoral Studies* 32 (4): 693–707, <http://dx.doi.org/10.1016/j.electstud.2013.04.002>.
- Franzmann, S. T. 2011. „Competition, Contest, and Cooperation: The Analytic Framework of the Issue Market.“ *Journal of Theoretical Politics* 23 (3): 317–343, <http://dx.doi.org/10.1177/0951629811411747>.
- Geys, B. 2012. „Success and Failure in Electoral Competition: Selective Issue Emphasis under Incomplete Issue Ownership.“ *Electoral Studies* 31 (2): 406–412, <http://dx.doi.org/10.1016/j.electstud.2012.01.005>.
- Guinaudeau I., S. Persico. 2014. „What is Issue Competition? Conflict, Consensus, and Issue Ownership in Party Competition.“ *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 24 (3): 312–333. <http://dx.doi.org/10.1080/17457289.2013.858344>.
- Hanley, S. 2011. „Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996–2010: hledání možných příčin politického zemětřesení.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (1): 115–136.
- Havlík, V. a kol. 2014. *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Brno: Muni Press, MPÚ.
- Hloušek, V. 2010. „Seeking a Type: The Czech Party System after 1989.“ *Politics in Central Europe* 6 (1): 90–109.
- Hloušek, V., L. Kopeček. 2008. „Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics. Between Persistence and Change.“ *East European Politics and Societies* 22 (3): 518–552, <http://dx.doi.org/10.1177/0888325408315833>.
- Hobolt, S., C. de Vries. 2015. „Issue Entrepreneurship and Multiparty Competition.“ *Comparative Political Studies* 48 (9): 1159–1185, <http://dx.doi.org/10.1177/0010414015575030>.
- Hooghe, L., R. Bakker, A. Brigevidich, C. de Vries, E. Edwards, G. Marks, J. Rovný, M. Steenbergen, M. Vachudova. 2010. „Reliability and Validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill Expert Surveys on Party Positioning.“ *European Journal of Political Research* 49 (5): 687–703, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1475-6765.2009.01912.x>.
- Chytilík, R., O. Eibl. 2011. „České politické strany v politickém prostoru.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (1): 61–88.
- Katz R. S., W. J. Crotty (eds.). 2006. *Handbook of Party Politics*. London: Sage.
- Kubát, M. 2013. *Současná česká politika. Co s neefektivním režimem?* Brno: Barrister&Principal.
- Lebedová, E. 2014. *Voliči, strany a negativní kampaň. Politická komunikace v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Linek, L. (ed.). 2012. *Voliči a volby 2010*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

- Linek, L. 2014. „Čistá a celková volební volatilita v Česku v letech 1990–2013: stejný koncept, odlišná měření a podobné závěry?“ *Acta Politologica* 6 (1): 24–38.
- Linek, L., P. Lyons. 2013. *Dočasná stabilita? Volební podpora politických stran v České republice v letech 1990–2010*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Meguid, B. 2005. „Competition between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success.“ *The American Political Science Review* 99 (3): 347–359, <http://dx.doi.org/10.1017/S0003055405051701>.
- Meguid, B. 2008. *Party Competition between Unequals: Strategies and Electoral Fortunes in Western Europe*. Cambridge: Cambridge UP, <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511510298>.
- Meyer, T. M., M. Wagner. 2013. „Mainstream or Niche? Vote-Seeking Incentives and the Programmatic Strategies of Political Parties.“ *Comparative Political Studies* 46 (10): 1246–1272, <http://dx.doi.org/10.1177/0010414013489080>.
- Meyer, T. M. 2013. *Constraints on Party Policy Change*. Essex: ECPR Press.
- Novák, M. 1995. „Systémy politických stran a základní modely opozice.“ *Sociologický časopis* 31 (3): 305–320.
- Rohrschneider, R., S. Whitefield. 2009. „Understanding Cleavages in Party Systems: Issue Position and Issue Salience in 13 Post-Communist Democracies.“ *Comparative Political Studies* 42 (2): 280–313, <http://dx.doi.org/10.1177/0010414008325285>.
- Rovný, J. 2012. „Who Emphasizes and Who Blurs? Party Strategies in Multidimensional Competition.“ *European Union Politics* 13 (2): 269–292, <http://dx.doi.org/10.1177/1465116511435822>.
- Rovný, J., E. E. Edwards. 2012. „Struggle over Dimensionality Party Competition in Western and Eastern Europe.“ *East European Politics and Societies* 26 (1): 56–74, <http://dx.doi.org/10.1177/0888325410387635>.
- Sani, G., G. Sartori. 1983. „Polarisation, Fragmentation and Competition in Western Democracies.“ Pp. 307–340 in H. Daalder, P. Mair (eds.). *Western European Party Systems: Continuity and Change*. London: Sage.
- Sani, G., G. Sartori. 2005. „Polarizace, fragmentace a soutěž v západních demokraciích.“ Pp. 360–463 in G. Sartori. 2005. *Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Spoon J. J., H. Klüwer. 2015. „Voter Polarisation and Party Responsiveness: Why Parties Emphasise Divided Issues, but Remain Silent on Unified Issues.“ *European Journal of Political Research* 54 (2): 343–362, <http://dx.doi.org/10.1111/1475-6765.12087>.
- Spoon, J. J., S. Hobolt, C. de Vries. 2014. „Going Green: Explaining Issue Competition on the Environment.“ *European Journal of Political Research* 53 (2): 363–380, <http://dx.doi.org/10.1111/1475-6765.12032>.
- Strmiska, M. 2007. The Czech Party System: A Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangement. Pp. 107–115 in V. Hlouchek, R. Chytilík (eds.). *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrad Group Countries*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Strmiska, M. 2006. „Český stranický systém v letech 1998–2006: několik postřehů ke způsobu fungování semipolarizované stranické soustavy.“ Pp. 88–96 in B. Dančák, V. Hlouchek (eds.). *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.
- Strmiska, M. 1999. „Utváření českého multipartismu: příběh na pokračování.“ *Politologický časopis* 6 (2): 162–169.
- Tavits, M. 2008. „Policy Positions, Issue Importance, and Party Competition in New Democracies.“ *Comparative Political Studies* 41 (1): 48–72, <http://dx.doi.org/10.1177/0010414006293857>.
- Tavits, M., N. Letki. 2014. „From Values to Interests? The Evolution of Party Competition

- in New Democracies." *The Journal of Politics* 76 (1): 246–258, <http://dx.doi.org/10.1017/S002238161300131X>.
- de Vries, C., S. Hobolt. 2012. „When Dimensions Collide: The Electoral Success of Issue Entrepreneurs." *European Union Politics* 13 (2): 246–268, <http://dx.doi.org/10.1177/1465116511434788>.
- Wagner, M. 2012. „When do Parties Emphasise Extreme Positions? How Strategic Incentives for Policy Differentiation Influence Issue Importance." *European Journal of Political Research* 51 (1): 64–88, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1475-6765.2011.01989.x>.
- Zulianello, M. 2014. „Analyzing Party Competition through the Comparative Manifesto Data: Some Theoretical and Methodological Considerations." *Quality and Quantity* 48 (3): 1723–1737, <http://dx.doi.org/10.1007/s11135-013-9870-0>.